

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 5 nr. 4 december 1994

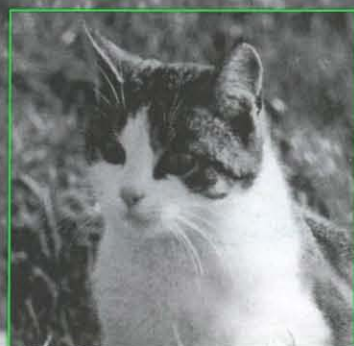
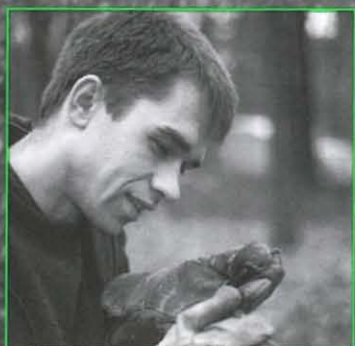
BOOMMARTERS BIJ HUIS

'N STOBVENWAL

ZOOGDIEREN EN WET

POTVISINVASIE

FAUNAMAN IN ARNHEM

Zoogdier verschijnt vier keer per jaar en is een gezamenlijke uitgave van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming en de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren.

Redactie

Reinier Akkermans, Dirk Criel, Kees Kapteyn, Jaap Mulder, Piet van der Reest, Johan Vandewalle, Dennis Wansink.

Vormgeving

Walter Lentjes.

Medewerkers

Diny Basoski, Pieter Elbers, Johan de Meester, Rolien de Vries.

Druk

HPC, Arnhem.

Redactieadres

Redactie Zoogdier, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. Jaap Mulder: 030-203158 (NL). Dirk Criel: 055-456610 (B). Adreswijzigingen sturen naar de VZZ of de NCBR.

VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht. 030-544642 (NL). Lidmaatschap f55 of BF 1000 per jaar. Voor Nederland postbank 203737, voor België rekening 000-1486269-35. Leden ontvangen de tijdschriften Lutra en Zoogdier gratis.

NCBR

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Postbus 98, 2180 Ekeren 1. Telefoon 03-6530655 (B) of 03-7713827 (B).

Minimumdonatie BF 450 of f25 per jaar. Voor België rekening 068-0776500-42, voor Nederland Rabobank 1335 13866. Donateurs ontvangen het tijdschrift Zoogdier gratis.

Abonnement België en Luxemburg

Abonneren door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 ten name van penningmeester VZZ te Utrecht (Nederland) onder vermelding "Abonnement Zoogdier".

Abonnement Nederland

Abonneren door overmaking van f 25 op postbank 203737 ten name van penningmeester VZZ te Utrecht onder vermelding "Abonnement Zoogdier".

Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto BF 160 of f 8,00. Bestellen via een van bovengenoemde rekeningen.

Inhoud**Boommarters in de houtschuur** 3
Sim Broekhuizen.

Niet voor iedereen is het observeren van boommarters een moeizame zaak. Als je middenin het bos woont, kun je ze soms zelf voeren!

Een wal van stobben als migratieroute 7
Peter van der Linden.

Snelwegen vormen grote barrières voor zoogdieren. Door tunnels en 'ecodukten' aan te leggen kan daar wat aan gedaan worden. Maar ook bestaande mogelijkheden moeten worden uitgebuit.

Zoogdieren beter beschermd? Wijziging wetgeving in Nederland 12
Reinier Akkermans.

De recente wetwijzigingen onder de loep: er blijken nogal wat onduidelijkheden en onlogische zaken te zijn.

Invasie van potvissen. Walvisstrandingen in november 1994 18
Chris Smeenk en John Van Gompel

Deze winter lijkt een opmerkelijke potvis-winter te gaan worden, met tot nu toe reeds achttien strandingen aan de kusten van de Noordzee.

Probleemoplosser Aart van der Sluijs. Faunabeheerder bij de gemeente 23
Dennis Wansink.

Een interview met één van de weinige gemeentelijke faunamensen. Wat houdt zijn werk zoal in?

Rubrieken**Kortaf** 29**Boekbespreking** 30**Waarnemingen** 34

Albino bospitsmuis, dassenburcht weer bewoond, das eet vos, vos doet aan onderzoek, noordse woelmuis in Utrecht, oververhitte vleermuizen?

Fotowedstrijd 38**Verenigingsnieuws** 39**Agenda** 42**Adressen** 43

Foto omslag: Annemarie van Diepenbeek

Inzetten omslag: Vilmar Dijkstra
Piet van Merrebach
Pieter Elbers

BOOMMARTERS IN DE HOUTSCHUUR

Sim Broekhuizen

... zat daar ineens duidelijk zichtbaar een volwassen boommarter op het zeil ... Foto Piet van Merrebach

Eigenlijk begon het in 1989. Half juli was het een gesis en gedoe van jewelste in de houtschuur achter het huis van de familie van Merrebach. Piet van Merrebach is opzichter faunabeheer bij Natuurmonumenten en woont in het Deelerwoud, tussen Apeldoorn en Arnhem. Maar zijn vrouw Marianne zag ze: midden op de dag schoten twee volwassen boommarters achter elkaar aan door de open houtschuur.

En toen duurde het tot eind april 1990. Op een avond, terwijl het nog niet donker was, klonk er een soort kattege-mauw uit de houtschuur, maar dan lager. Begin juni klonk er 's avonds weer een soort langgerekt laag gebrom uit de schuur. Eigenlijk niet goed na te doen, maar duidelijk hoorbaar vanuit de zijtuin. De volgende avonden was het er wéér. Wie dat geluid maakte of maakten was aanvankelijk onduidelijk, maar op de avond van 7 juni zat daar ineens duidelijk zichtbaar een volwas-

sen boommarter op het zeil over een houtstapel naast de houtschuur. Met een sierlijke sprong verdween het dier de houtschuur in. Op het overhangende zeil vond Piet van Merrebach martermest met die moeilijk definieerbare, zoetige muskusgeur van de boommarter.

Natuurlijk stond bij de familie van Merrebach vanaf dat moment de houtschuur in het centrum van de belangstelling. En dat bleek niet ten onrechte. De volgende ochtend, rond kwart over

Het overkomt niet iedereen dat er opeens boommarters verschijnen in de houtschuur naast zijn huis! Foto Piet van Merrebach

zeven, sprong er weer een boommarter via het zeil over de houtstapel de houtschuur in. Even later waren er vijf halfwas boommartertjes te zien. Die waren al aardig handig. Ze klauterden met gemak over de houtblokken en speelden met elkaar als jonge poezen. Niet alleen in de schuur, maar ook in het gras daarvoor.

Argeloos en kwetsbaar

Het was de eerste maal dat een nest boommarters zich zo dicht bij het huis ophield. Wie ooit een stel jonge boommarters heeft zien spelen, weet hoe fascinerend dat is. Begrijpelijk dat Piet van Merrebach tijdens het koffiedrinken rond elf uur door het raam naar de houtschuur keek. De jongen zaten in het gras. Plotseling kwam van rechts een vos aangelopen. Ook die zag de beweging in het gras. Een paar passen zijwaarts, daarna draaide hij om. In zijn bek hing een van de jonge marters. Natuurlijk, dat hoort er ook bij, moest

Piet zichzelf later bekennen. Maar op dat moment rende hij het huis uit, schreeuwend achter de vos aan. Die liet echter niet los en verdween in het bos.

Ondanks het plotseling verdwijnen van hun broertje of zusje gedroegen de overgebleven jongen zich niet schuw. Iedere ochtend waren ze tot rond tien uur te zien en 's avonds vanaf zes à zeven uur. Vooral dan hadden ze hun speeltuurtje; renden ze achter elkaar aan en besprongen elkaar als jonge poezen. Ook moeder-marter liet zich makkelijk bij de jongen zien. Of ze helemaal alleen voor de jongen moest zorgen was niet duidelijk. In ieder geval werden er dat jaar nooit twee volwassen marters tegelijk bij de jongen gezien.

Na twee weken klommen de jonge boommarters ook in de eiken die achter de houtschuur staan en waarvan de takken tot het dak van de schuur reiken. Ze werden steeds behendiger en sprongen al snel van de ene tak op de andere en door de kronen van boom tot boom. Voor de familie van Merrebach brak de vakantietijd aan. Toen ze terugkwamen was er van de marters geen spoor meer te bekennen.

Predatie

Dat jaar werd niet gezien dat de moeder prooi voor haar jongen aanbracht.

Het jong met het witte vlekje bij de stukjes vlees tussen de hekspijlen. Foto Piet van Merrebach

Misschien deed ze dat alleen 's nachts of kwam ze de houtschuur via de achterkant binnen. Wel was duidelijk dat er in de houtschuur geen vogels meer broedden. Onder de houtblokken schoten geen konijntjes meer weg. Eekhoorns rond het huis werden een zeldzaamheid, wat eerder zeker niet het geval was. De vogelnestkastjes in het bos hadden het zwaar te verduren. Dekfels werden kapot getrokken en de nesten werden geplunderd. Later bleek dat ook was ontdekt hoe het haakje van het deksel moest worden losgemaakt. De nestkastencontroleur moest de zaak met draad en spijkers achter het haakje beveiligen.

Twee ouders

In het najaar en gedurende de winter van 1990-91 werd er van de jonge marters niets meer vernomen. Maar eind mei was het er weer, dat lage gebrom in de houtschuur. En op 3 juni werden ze gezien: vier jonge boommarters. Dit jaar echter was het duidelijk dat er herhaaldelijk twee volwassen dieren bij de jongen waren. Die waren onderling te herkennen doordat er één een gelige keelvlek had, terwijl de bef van de ander geheel wit was. Vaak zagen Piet en Marianne van Merrebach de marters kort na elkaar arriveren. Ook zagen ze dit jaar enkele keren dat er prooi werd aangebracht. Meestal kleine prooien als muizen, vogels en wellicht ook kikkers. Of beide volwassen dieren dat deden is achteraf niet meer met zekerheid te zeggen. Maar dat ze herhaaldelijk samen bij de jongen werden gezien, is op zich al belangwekkend. Of en hoe het boommartermannetje een rol speelt bij de verzorging van de jongen, is nog steeds een punt van discussie.

Dit jaar waren de jongen nog 'tammer' dan het jaar daarvoor. Als Piet bij de houtschuur moest zijn hingen er vaak één of meer jongen over de dakrand nieuwsgierig naar hem te kijken. Zoiets schept een band. Er werden stukjes vlees tussen de spijlen van het deurhek van de schuur gestopt, wat door de jongen geapprecieerd werd. Al snel kwamen ze het vlees al weghalen terwijl de goede gever nog voor de deur stond en tenslotte roken ze aan de hand. Eén jong was duidelijk te herkennen, omdat het als een jong haasje een klein wit vlekje op het voorhoofd had. Maar ook de oudere dieren legden hun schuwheid af en kwamen het vlees halen.

Weemoed

Ook in 1991 diende zich de zomervakantie aan. En net als het jaar daarvoor was de houtschuur bij terugkomst, half juli, verlaten. En helaas bleef hij dat, ook in 1992, 1993 en 1994. Marianne zegt het met spijt in haar stem. Ze missen hun slanke, speelse rakkers. De hoop is er nu maar op gevestigd dat de afbraak van een oude schuur achter het huis van de burens hun houtschuur weer in de belangstelling zal brengen. Want de boommarters zijn niet uit het Deelerwoud weg. Piet van Merrebach ziet er herhaaldelijk een als hij op een kansel zit. Hij betwijfelt overigens of de jonge marters wel in zijn houtschuur werden geboren. In beide jaren dat de jongen er waren kon hij na de zomer niets van een nest vinden. De jongen werden ook niet vroeg in het voorjaar gehoord, terwijl ze normaal toch al in maart of april worden geboren. Mogelijk bevond zich het nest in een van de bomen met holten verder achter de schuur en werden de jongen pas naar de schuur gebracht toen ze al redelijk uit de voeten konden.

Dat is altijd het opmerkelijke: naarmate je meer waarnemingen doet, komen er meer vragen. Maar hopen dat de houtschuur weer in de marter-gratie komt en dat we een paar vragen kunnen beantwoorden en inwisselen voor andere, nieuwe vragen!

Sim Broekhuizen, DLO-Instituut voor Bos- en Natuurbeheer, Postbus 23, 6700 AA Wageningen, tel. 085-546800 (NL).

EEN WAL VAN STOBBEREN ALS MIGRATIEROUTE

Peter van der Linden

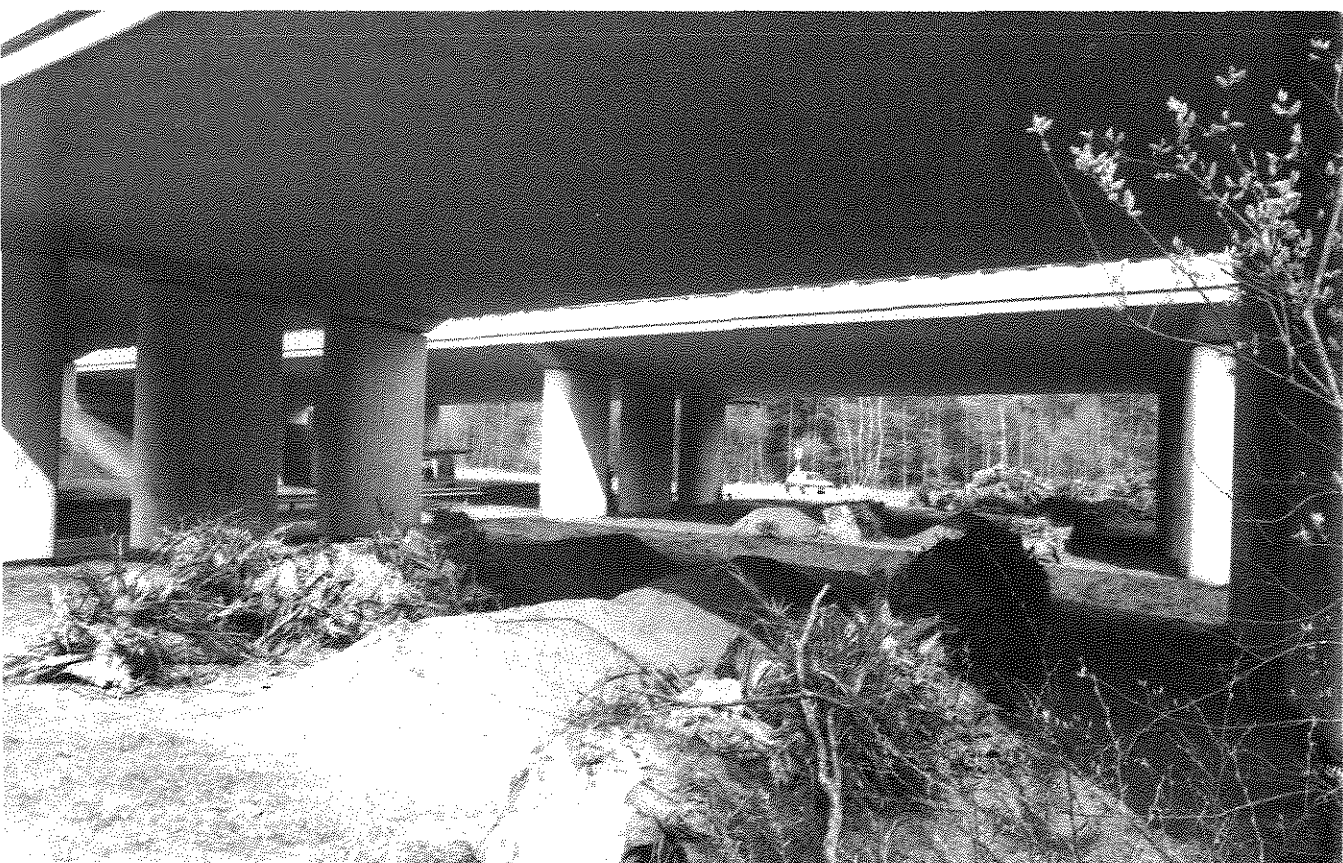

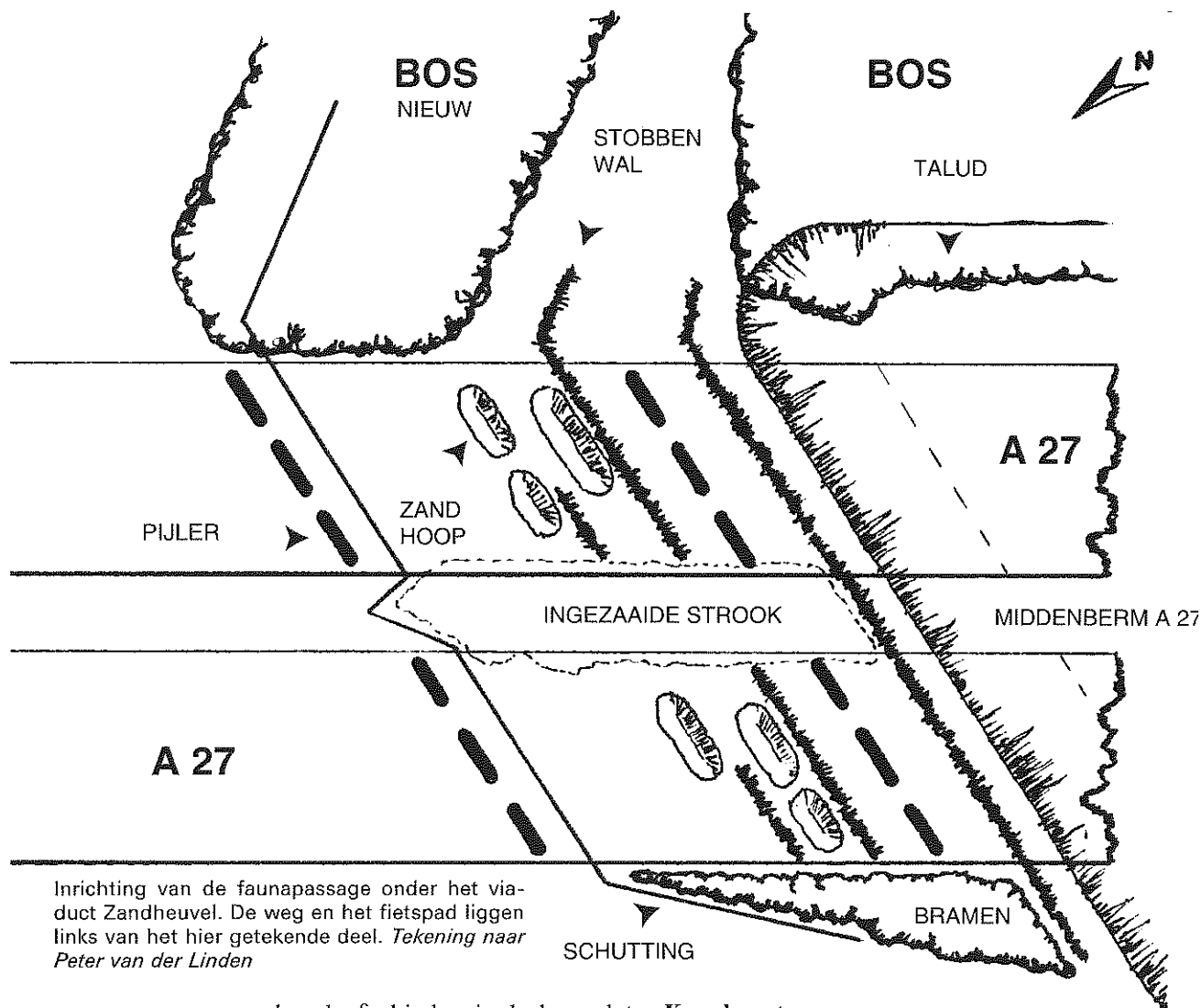
In het recent verschenen rapport 'De toestand van de natuur 2' wordt een somber beeld geschetst. De natuur in Nederland gaat in een hoog tempo achteruit. Versnippering is genoemd als een van de vier belangrijkste oorzaken van die achteruitgang. Maar wat is nu eigenlijk versnippering? Er zijn twee processen die leiden tot versnippering: verkleining van leefgebieden en isolatie ervan. Beide processen versterken elkaar.

Een snelweg is een zeer grote barrière, die twee relatief dicht bijeen gelegen leefgebieden van elkaar kan isoleren. Kan het aanbrengen van dekking onder viaducten, in de vorm van bijvoorbeeld stobbenwanden, de mogelijkheid voor zoogdieren om een snelweg te passeren verbeteren?

Zandhopen en korte stobbenwanden onder het viaduct Zandheuvel, tijdens de aanleg, mei 1993. Foto Jos Oude Elferich

Als leefgebieden, dikwijls natuurgebieden, kleiner worden kunnen daar minder individuen van een soort leven. Daardoor is er een grotere kans dat een plaatselijke populatie uitsterft. Als een leefgebied geïsoleerd ligt ten opzichte

Inrichting van de faunapassage onder het viaduct Zandheuvel. De weg en het fietspad liggen links van het hier getekende deel. Tekening naar Peter van der Linden

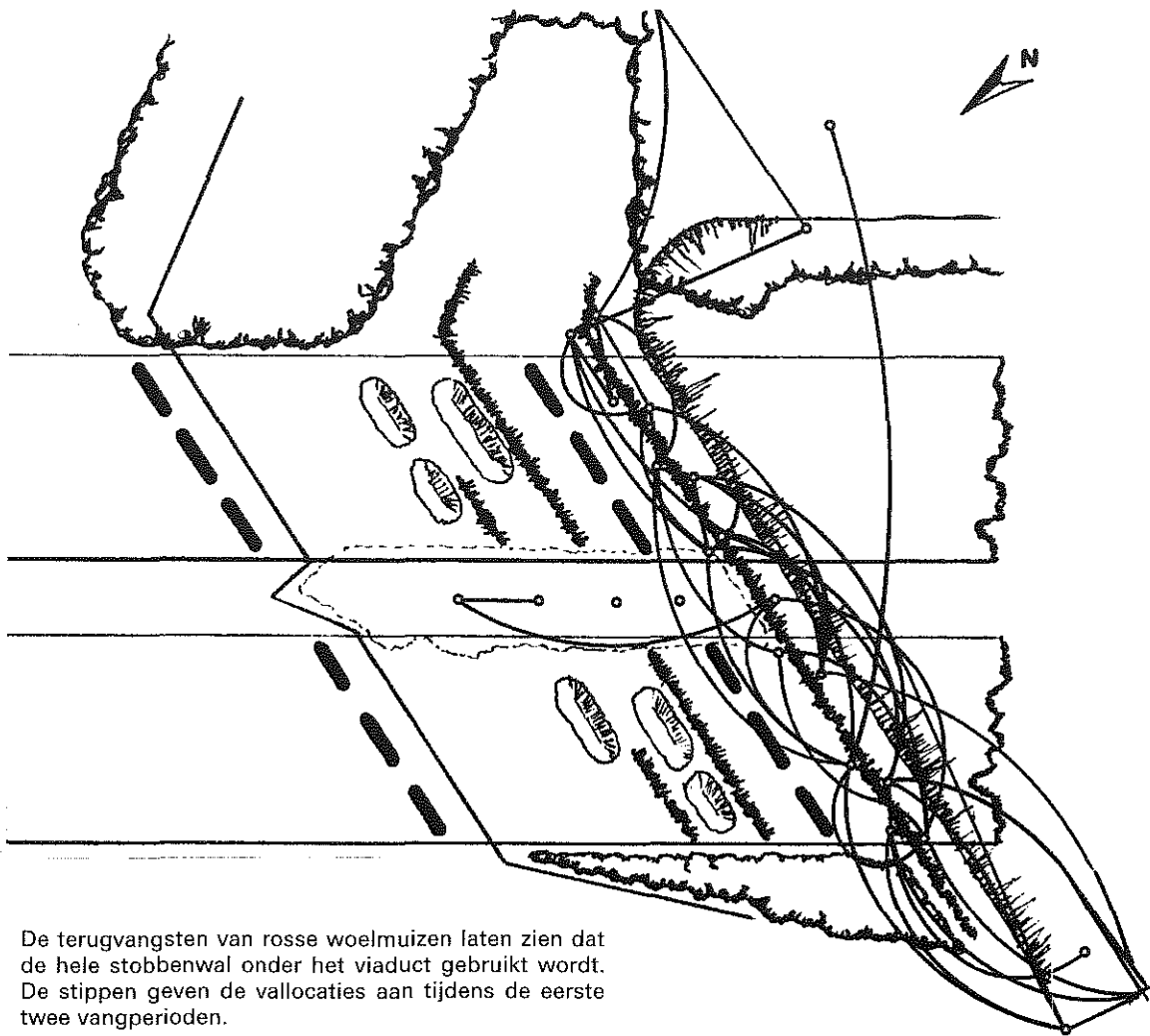
van andere leefgebieden is de kans dat een individu van elders het gebied bereikt klein. Het gevolg is dat hervestiging in op zich geschikte leefgebieden niet of onvoldoende plaatsvindt. De mate van isolatie is niet alleen afhankelijk van de afstand tussen twee geschikte leefgebieden, maar ook van het aantal en de omvang van de barrières.

Snelwegen vormen zulke barrières. Bij aanleg van nieuwe wegen of grootschalige weg-aanpassingen kunnen grote faunapassages worden gemaakt om de barrièrewerking op te heffen. Voorbeelden hiervan zijn de ecoducten over de A50 en bij Boerskotten over de A1. Bij bestaande wegen is het realiseren van zo'n grootschalige voorziening vaak niet mogelijk. Er zal dan naar andere mogelijkheden moeten worden gezocht. In het Tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat is een doelstelling geformuleerd om versnippering door rijkswegen te verminderen. Jaarlijks is een bedrag beschikbaar om de aanwezige kansen te benutten en concrete maatregelen uit te voeren bij bestaande wegen.

Kans benut

Bij het viaduct Zandheuvel onder de A27 tussen Hilversum en Baarn lag zo'n kans. Aan beide zijden van het viaduct liggen bosgebieden; de dieren hoeven het bos niet te verlaten om bij het viaduct te komen. Het viaduct is overgedimensioneerd, ofwel breder dan verkeerskundig noodzakelijk is. Daardoor lag er onder het viaduct een ongebruikte kale zandvlakte naast de lokale weg en het fietspad. Deze kale zandvlakte leek niet erg uitnodigend voor dieren om over te steken. Bij een veldbezoek vond ik dan ook weinig sporen.

Door zoveel mogelijk variatie en schuilgelegenheid te maken is die kale zandvlakte beter geschikt gemaakt als passage voor dieren (zie figuur). Waar mogelijk is een meer structuurrijke begroeiing gestimuleerd door grondverbetering en aanplant van zomereik en braam. Dit kon aan weerszijden van het viaduct en onder het gat tussen beide weghelften, de middenberm, waar voldoende licht beschikbaar was voor plantengroei. Verder werd een lange stobbenwal aangelegd dwars onder het hele

De terugvangsten van rosse woelmuizen laten zien dat de hele stobbenwal onder het viaduct gebruikt wordt. De stippen geven de vallocaties aan tijdens de eerste twee vangperiodes.

viaduct door, plus enkele kortere, losse stukken stobbenwal tussen een aantal langwerpige zandhopen. De stobbenwanden bieden een structuurrijke dekking onder het voorheen kale viaduct. Stobben zijn de wortelrestanten van gerooide bomen. De wortelrestanten zijn ideaal omdat er veel holtes in zitten die schuilgelegenheid bieden aan dieren. Een bijkomend voordeel is dat het hier gaat om hergebruik: de stobben zouden anders worden gestort.

De eventuele verstoring door het verkeer op de lokale weg en het fietspad is zoveel mogelijk weggenomen door een schutting te plaatsen die het licht van de koplampen wegneemt. Ook voorkomt dit dat de plek wordt beschouwd als de plaatselijke dump voor tuinafval.

Werkt het?

De vraag die direct volgt is uiteraard: werken de maatregelen ook? Die vraag kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Hoeveel soorten maken gebruik van de passage? En hoe vaak? Zijn de populaties aan beide zijden van de weg met elkaar verbonden? Heeft de faunapassage het uitsterven van een

soort in een bepaald gebied voorkomen? Mijn onderzoek richtte ik alleen op het gebruik: welke (zoog-)dieren passeren de A27 via het viaduct Zandheuveld?

Het gebruik van de faunapassage en meer in het bijzonder de migratie van kleine zoogdieren is onderzocht met de vang-terugvangmethode. De gevangen ware muizen en woelmuizen werden direct na de vangst gemerkt teruggezet. Bij een terugvangst is dus een eventuele verplaatsing af te leiden. Bij voldoende hoge vangstresultaten is dan een migratieroute af te leiden van de gebundelde terugvangsten. Het onderzoek werd in augustus/september 1993 gedurende drie perioden van tien vangdagen uitgevoerd. Naast dit vangwerk werd gezocht naar sporen van dieren die onder het viaduct doorliepen.

In de eerste twee perioden van tien vangdagen werden de vallen over de volle lengte van de lange stobbenwal geplaatst, en tevens in het bos aan weerszijden van de A27. Er werden in totaal 404 muizen en spitsmuizen gevangen. De rosse woelmuis was met 219 vangsten zeer ruim vertegenwoor-

De doorgaande stobbenwal onder het viaduct, tijdens de aanleg. Foto Fos Oude Elferich

digd, maar ook bosmuis (95x) en veldmuis (66x) werden goed gevangen. Spitsmuizen werden in aanzienlijk lagere aantallen aangetroffen: bosspitsmuis (15x), tweekleurige bosspitsmuis (1x), dwergspitsmuis (4x) en huisspitsmuis (4x). In tabel 1 staat de verdeling van de vangsten van bosmuis, rosse woelmuis, veldmuis en spitsmuizen over de vallen, gegroepeerd in vijf lokaties. Er zijn verschillen tussen de oost- en westzijde te zien, maar het is duidelijk dat de gehele stobbenwal wordt gebruikt. Dat blijkt ook goed uit de terugvangsten van de rosse woelmuis (zie figuur).

Tabel 1. Verdeling van het gemiddelde aantal vangsten van oost naar west onder het viaduct door, tijdens de eerste twee vangperiodes. Een streepje betekent geen vangst.

	bos oost	stobbe oost	midden berm	stobbe west	bos west
bosmuis	5,0	5,4	6,3	1,1	-
rosse woelmuis	8,7	18,4	2,0	11,4	12,7
veldmuis	-	0,4	11,3	2,6	-
bosspitsmuizen	0,7	-	0,5	1,4	0,7
dwergspitsmuis	0,7	0,1	-	0,1	-
huisspitsmuis	-	0,3	0,3	0,1	-

Spitsmuizen

Over de spitsmuizen zijn niet voldoende gegevens beschikbaar om hieraan een verdergaande conclusie te verbinden dan dat er verspreid over het onderzoeksgebied vier verschillende soorten zijn gevangen. Eind augustus 1993 werden twee vallen in het bos ten oosten van het viaduct leeggeschud aangetroffen. Het is bekend dat vossen vallen leegschudden, maar rondom de twee vallen zijn geen sporen van de vos aangetroffen. Eenmaal bleek een rosse woelmuis in een val drie jongen te hebben geworpen.

In de derde vangperiode zijn de vallen meer verspreid over het viaduct neergezet. De opzet is te bepalen of er in de bermen van de rijksweg meer of minder muizen zitten dan in de stobbenwallen. Ook is onderzocht of er een verschil is tussen de stobbenwallen onderling. Vergeleken met de eerste twee vangperiodes was het aantal vangsten in de derde vangperiode aanzienlijk lager, vooral van de bosmuis, die slechts zesmaal werd gevangen. De rosse woelmuis (52x) werd nog steeds in redelijke aantallen aangetroffen. Opmerkelijk is, dat er meer huisspitsmuizen (11x) werden gevangen dan in de eerste twee perioden samen. Verder werden acht bosspitsmuizen en twee tweekleurige bosspitsmuizen gevangen.

Het verschil tussen de oostelijke en de westelijke helft van het viaduct was groter dan tussen de verschillende stobbenwallen onderling. Verder werden twee- tot driemaal zoveel rosse woelmuizen in de stobbenwallen gevangen als in de wegbermen. De huisspitsmuis is zelfs uitsluitend in een stobbenwal gevangen.

Sporen

Tijdens het onderzoek werden achttien diersoorten, waarvan dertien zoogdieren, gevangen of aan de hand van sporen waargenomen. Sporen werden gevonden van mol (4x), konijn (1x), ree (1x), bunzing (8x), kat (4x) en eekhoorn (1x). Bij een later veldbezoek werden nog sporen van wezel, bunzing en kat aangetroffen. Alle vermelde sporen liepen onder het viaduct door. Opmerkelijk is dat er (nog) geen vos en hermelijn werden waargenomen, terwijl deze wel in de nabije omgeving voorkomen (Broekhuizen et al. 1992). Het niet altijd kunnen herkennen van sporen in het mulle zand onder het viaduct is hier mogelijk de oorzaak van. Met name het

onderscheid tussen hond en vos ver-
vaagt hierdoor. Op een beperkt aantal
plekken, met name waar hemelwater
het zand vochtig had gemaakt, waren
sporen wel herkenbaar. Er kan niet
worden uitgesloten dat wezel en her-
melijn gebruik maken van de stobben-
wal en daardoor geen sporen achterla-
ten.

Eind augustus werden onder het via-
duct veel sporen van de bunzing aan-
getroffen. Deze sporen liepen kriskras
door het terrein. Op sommige plekken
kwamen duidelijk sporen bij elkaar, en
daar was de grond omgewoeld.
Waarschijnlijk was hier sprake van een
territoriumgevecht.

Zeist, Amersfoort en Zandheuvel

De resultaten van Zandheuvel kunnen
vergeleken worden met eerder uitge-
voerd onderzoek in de regio. In 1992 is
een vang- en sporen-onderzoek gedaan
bij enkele onderdoorgangen (geen via-
ducten, maar pijpen) bij Amersfoort
(Hollander 1992). Door Kalkhoven
(1990) werd sporenonderzoek gedaan
bij en onder een viaduct in de A28 bij
Zeist. De eerste twee vangweken op
Zandheuvel waren beduidend beter dan
de vangresultaten bij Amersfoort. Het
aantal sporen bij Zeist was echter groter
dan op Zandheuvel. Als het aantal
soorten wordt vergeleken, komt
Zandheuvel er positief uit. Onder en
nabij het viaduct werden dertien soor-
ten zoogdieren waargenomen, terwijl in
Amersfoort negen en in Zeist elf soor-
ten werden vastgesteld. Op Zandheuvel
werden vooral veel meer rosse woel-
muizen en veldmuizen gevangen dan in
Amersfoort. Een ander verschil doet
zich voor bij de vangsten van spitsmui-
zen: in Amersfoort werden veel bos-
spitsmuizen gevangen, terwijl op
Zandheuvel juist veel huisspitsmuizen
in de vallen liepen.

Verschillen in aantallen en soorten
worden bepaald door lokale omstandig-
heden. Helemaal vergelijkbaar zijn de
lokaties dus niet. Het voorkomen van
haas en (in mindere mate) konijn bij
Zeist is waarschijnlijk het directe gevolg
van zulke lokale omstandigheden. Gro-
tere soorten als de ree maakten (uiter-
aard) geen gebruik van de dassentunnels
bij Amersfoort. Ook de duur van de
onderzoeken was nogal verschillend. Te
Zeist is gedurende bijna honderd dagen
naar sporen gezocht, toevallige of
schaarse passanten zijn daar dus beter
vertegenwoordigd dan bij Zandheuvel.

Ook bunzingen passeren het viaduct regelmatig, getui-
ge hun prenten. Foto Annemarie van Diepenbeek

Conclusie

Uit het onderzoek blijkt dat de voorzie-
ning werkt: 'Hij doet 't'. Wanneer het
gebruik van deze voorziening wordt
vergeleken met het gebruik van andere
voorzieningen komt Zandheuvel gun-
stig naar voren. Enige voorzichtigheid
met vergelijken is echter geboden
omdat de meetmethode en duur van de
onderzoeken verschillen. Het positieve
resultaat is een stimulans om op meer
plekken het basisidee van een stobben-
wal uit te voeren. Omdat elke bestaan-
de situatie weer anders is, is een stan-
daardoplossing niet mogelijk. Een
cursus 'creatief met stobben' is dan ook
op zijn plaats.

Dit artikel is geschreven in overleg met
M.E. Lichtendahl van Rijkswaterstaat
directie Utrecht.

Literatuur

- Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar,
C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas
van de Nederlandse zoogdieren. KNNV,
Utrecht.
- Hollander, H., 1992. Evaluatie mitigerende
maatregelen ten behoeve van zoogdieren
in de provincie Utrecht. SBW Advies &
Onderzoek, Wageningen.
- Kalkhoven, J.T.R., 1990. Onderzoek naar de
ecologische betekenis van het viaduct
onder Rijksweg A28 ten westen van Zeist.
RIN Leersum.

Peter van der Linden, Milieu-
federatie Noord-Holland, Nico-
laasstraat 2 b, 1506 Zaandam.

WIJZIGING WETGEVING IN NEDERLAND

ZOOGDIEREN BETER BESCHERMD?

Reinier Akkermans

In Nederland zijn Jachtwet en Natuurbeschermingswet onlangs gewijzigd. Het aantal zoogdiersoorten in de Natuurbeschermingswet is sterk uitgebreid, maar nog altijd komen er onbejaagbare soorten in de Jachtwet voor. Ook zijn de teksten van beide wetten aangepast aan de Europese wetgeving. Beschikt Nederland daarmee over moderne soortbeschermingswetgeving of is het cosmetisch lapwerk?

De bescherming van zoogdieren wordt nu nog in verschillende wetten geregeld. Foto Pieter Elbers

Jarenlang is elke wijziging in de wettelijke bescherming van (zoog)dieren in Nederland vooruitgeschoven onder het mom van: "Dat gebeurt in de nieuwe Flora- & Faunawet". Over die wet wordt al bijna tien jaar gediscussieerd. Het eerste voorontwerp van wet was in 1987 gereed, maar is ingetrokken na sterke negatieve kritiek van de Raad van State. In mei 1993 is een nieuw wetsontwerp bij de Tweede Kamer ingediend. Na een eerste behandeling wacht het nu op de Memorie van Antwoord. Ten langen leste zijn de huidige wetten aangepast aan de gewijzigde omstandigheden. Jachtwet en Natuurbeschermingswet (en Vogelwet 1936) behoeften aanpassing op grond van internationale wetgeving, zoals de Habitat-richtlijn van de Europese Unie en de Benelux-overeenkomst, en op grond van enkele veroordelingen door het Europese Hof van Justitie in Luxemburg. Per 1 september 1994 zijn aanpassingen van de Natuurbeschermingswet en de Jachtwet van kracht geworden. In beide wetten komen zoogdiersoorten voor. (Vogels, amfibieën, reptielen, vissen en ongewervelden blijven in dit artikel buiten beschouwing.) Een eenvoudige verdeling had kunnen zijn: bejaagbare soorten in de Jachtwet en volledig beschermde soorten in de Natuurbeschermingswet, maar historie en vermoedelijk ook jagerssentimenten hebben meegespeeld bij de indeling.

Hermelijn, bunzing en otter (hier op een oude schoolplaat) zijn alledrie roof(zoo)g dieren, maar hun bescherming is op verschillende wijze geregeld. Copyright Woltersgroep Groningen: M.A.Koekkoek, 'Roofdieren in den winter'.

Jachtwet

De Jachtwet is slechts marginaal aangepast. De meeste aanpassingen berusten op verplichtingen die voortvloeien uit internationale verdragen. Hoewel er voor de natuurbescherming weinig is verbeterd, zijn er voor de zoogdieren enkele opmerkelijke veranderingen aangebracht.

- Schadebestrijding

Een belangrijke wijziging in de Jachtwet vormen de gronden waarop de minister van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij vergunning voor afschot van schadeveroorzakende dieren kan verstrekken. Als redenen worden genoemd: bedreiging van de volksgezondheid (hondsdolheid brr!), de openbare veiligheid, de veiligheid van de luchtvaart, voorkomen van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen of visserij, en bescherming van flora en fauna. Deze redenen lopen nu parallel met die in de richtlijnen van de Europese Unie. Verder gezichtsverlies, veroorzaakt door het succesvol aanvechten van afschotvergunningen om-

dat de afwijkingsgronden niet overeenkomen met de richtlijnen van de Europese Unie (onder andere rotganzen op Terschelling), wilde het ministerie kennelijk voorkomen. De minister beschikt nu wellicht weer over een instrumentarium om bij 'schade' afschotvergunningen te verstrekken.

- Opsomming diersoorten

Direct in het oog springend is de opsomming van zoogdieren, die onder de Jachtwet vallen. Eekhoorn, otter, das, gewone zeehond en grijze zeehond zijn geschrapt. Daarentegen vallen steenmarter en boommarter, soorten waarop de jacht al bijna vijftig jaar gesloten is (sinds 1948), nog altijd onder de Jachtwet. De Nederlandse ambtenaren hebben dit verschil niet zelf bedacht: het wordt veroorzaakt door de Benelux-overeenkomst. Dieren die niet tot het jachtwild in de Benelux-overeenkomst behoren, moesten worden geschrapt en naar de Natuur-

beschermingswet overgeheveld. Omgekeerd is het niet verplicht alle in de Benelux-overeenkomst genoemde jachtwildsoorten ook werkelijk in de Jachtwet op te nemen: het is een maximumlijst. Men had dus kunnen afwijken. Merkwaardig is dat de wilde kat uit de opsomming van wild (artikel 2) is verdwenen en ook niet onder de werking van de Natuurbeschermingswet is gebracht. Gewoonweg vergeten of dacht men: hij komt toch niet in Nederland voor? Dit zou een merkwaaardige gedachtengang zijn, omdat de soort zijn areaal naar het noorden uitbreidt en de noordgrens zich thans nog slechts enkele tientallen kilometers ten zuiden van Nederland bevindt. De wilde kat is nu in Nederland vogelvrij, net als zijn verwilderde gedomesticeerde soortgenoten. Wellicht dat deze soort bij een volgende gelegenheid alsnog onder de bescherming van de Natuurbeschermingswet wordt gebracht.

- Marters en middelen

Een positief punt is dat sinds dit jaar de jacht op bunzing en hermelijn gesloten is. De jacht op de wezel is reeds in 1987 gesloten, zodat nu alle marterachtigen beschermd zijn. Het sluiten van de jacht betekent onder meer dat men geen dode of geprepareerde exemplaren van marters mag bezitten zonder ontheffing (conform artikel 60 van de Jachtwet). Ook het bezit van levende exemplaren is verboden, tenzij deze dieren in gevangenschap zijn gekweekt. Exemplaren van diersoorten die onder de Jachtwet vallen, maar die in gevangenschap zijn gekweekt, zijn geen wild in de zin van de Jachtwet. Dit geldt bijvoorbeeld voor edelherten en damherten in omheinde parken.

Ook in het gebruik van middelen om schade-veroorzakende diersoorten te doden is enige wijziging gekomen. Middelen tot slaan, delven of fretteren mogen uitsluitend nog voor verwilderde kat, vos en konijn worden gebruikt. Datzelfde geldt ook voor het gebruik van kastvallen. Toch worden wezel, hermelijn en bunzing genoemd als diersoorten die de grondgebruiker op zijn erf mag verdelgen, mits de jacht op deze soorten is geopend. Een probleem daarbij is dat de wetgever hem geen middelen meer verstrekt (artikel 22) en deze dieren met de hand vangen is niet direct aan te raden. Bovendien is de jacht op de kleine marters nu het hele

jaar gesloten, zodat ze ook op eigen erf niet zouden mogen worden bejaagd. Dit deel van de wetgeving is dus onduidelijk.

- Prepareren

De regeling rond dode exemplaren van jachtwild is hetzelfde gebleven. Het bezit van en de handel in dode (al dan niet geprepareerde) bejaagbare zoogdiersoorten is altijd toegestaan als de jacht op die soort is geopend (vos, verwilderde kat, konijn). Wanneer de jacht gesloten is, moet kunnen worden aangetoond dat het wild krachtens de wet is verkregen, bijvoorbeeld door middel van de loodjes op grof wild. Voor soorten waarop de jacht het hele jaar gesloten is (boommarter, steenmarter, kleine marterachtigen) moet men over een ontheffing beschikken. Deze ontheffing is verkrijgbaar bij de provinciale kantoren van het ministerie van LNV. Merkwaardig dat de Jachtwet nog altijd een eigen prepareersysteem kent, dat afwijkt van dat in de Vogelwet 1936 en nu ook van de Natuurbeschermingswet.

Natuurbeschermingswet

Voor de bescherming van dier- (en plante)soorten is met name Hoofdstuk 5 van deze wet van belang. In dit hoofdstuk staat beschreven wat wel en niet mag met beschermde soorten. De andere hoofdstukken gaan vooral over de bescherming van natuurterreinen: de biotoopbescherming. De tekst van Hoofdstuk 5 had in de loop der jaren kennelijk juridische erosie ondergaan. Sinds de wet in 1967 in werking trad, was Hoofdstuk 5 niet gewijzigd. Nu is het wellicht juridisch aangescherpt, maar voor de leek minder begrijpelijk geworden. Nieuw is dat nu ook bastaarden van beschermde diersoorten volledige bescherming genieten. Ook is het nu mogelijk de invoer van uitheemse diersoorten (exoten) te weren en het bezit ervan te verbieden, in het belang van de inheemse flora of fauna, maar in dit kader zijn nog geen soorten aangewezen. Er zijn plannen om het houden van sommige voor de natuur schadelijk geachte soorten, zoals de grijze eekhoorn, te verbieden. Er wordt ook gedacht aan een algemeen verbod tot het uitzetten van uitheemse diersoorten.

- Uitbreiding soortenlijst

De eerste groep beschermde dieren is al in 1973 aangewezen. Bijna twintig

jaar is deze lijst niet aangepast, maar de afgelopen drie jaar is ze drie keer uitgebreid. In 1991 zijn alle in de Noordzee voorkomende walvis- en dolfijnsoorten aan de lijst toegevoegd. Deze aanwijzing is een gevolg van de Noordzeeconferentie en van de Habitat-richtlijn van de Europese Unie. Het is opvallend dat potvis en dwergvinvis in de Nederlandse kustwateren beschermd zijn, terwijl Noorwegen, een van de partners in de Noordzeeconferentie, ze juist buiten de afspraken heeft weten te houden omdat men er op wil jagen.

In juli 1994 volgden bever en noordse woelmuis (eveneens als uitvloeisel van de Habitat-richtlijn). Als derde groep

zijn sinds 1 september 1994 das, otter, eekhoorn, gewone en grijze zeehond de eer in deze wet opgenomen te zijn. Merkwaardig is dat de bever pas nu, enkele jaren na zijn introductie (onder supervisie van hetzelfde ministerie van LNV) een wettelijke status heeft gekregen en niet bij het begin van het uitzet-experiment in 1988.

- Verdergaande bescherming

Voor de das betekent opname in de Natuurbeschermingswet dat ook de burchten nu een beschermde status hebben. De Jachtwet bood deze mogelijkheid niet (wel van gevederd wild, maar niet van haarwild). Deze bescherming geldt ook voor beverburchten en eekhoornnesten. Omdat men beschermde dieren niet mag verstoren, genieten zeehonden officieel nu een onbeperkte rust. In de praktijk zal deze rust wel beperkt blijven tot de reeds bestaande zeehonden-rustgebieden.

Een ander gevolg van de overheveling is dat men zonder ontheffing geen levende exemplaren van krachtens de

Natuurbeschermingswet beschermde diersoorten onder zich mag hebben. Voor de nieuw aangewezen soorten geldt een uitzondering, mits men kan aantonen dat men deze al voordien (1 september 1994 voor das, otter en eekhoorn) bezat. Door de opname in de Natuurbeschermingswet komt een einde aan het vrij mogen bezitten van deze dieren. De Natuurbeschermingswet kent alleen soorten en maakt geen onderscheid in gekweekte of wilde exemplaren, zoals de Jachtwet.

- Prepareren

Het is opmerkelijk dat de wetswijziging het bezit van dode dieren nu op ruimere schaal mogelijk maakt. Was het bezit van geprepareerde beschermde dieren alleen toegestaan in het belang van de wetenschap of de educatie, nu opent de wet ook de mogelijkheid aan particulieren om opgezette dieren te bezitten. Aanwijzing van soorten die een particulier mag bezitten moet bij ministerieel besluit geschieden (vrijstellingsregeling). Inmiddels is voor de eekhoorn zo'n regeling voor het prepareren van kracht. Deze regeling sluit aan bij de Vogelwet 1936 (slim om geen volledig nieuwe regeling te bedenken). Wie een dode eekhoorn vindt, moet op het politiebureau een vervoersvergunning halen. Daarmee kan hij het beest bij een ministerieel erkende preparateur laten opzetten. Deze klemt aan het dier een merkteken (loodje) ten teken dat het een legaal opgezet dier betreft. Voor egel en das wordt binnenkort een soortgelijke regeling ontworpen. Een (vers) opgezette egel of das mag men nu dus nog niet hebben.

- Schadevergoeding

De Jachtwet kent een Jachtfonds. Dit Jachtfonds kan aan gedupeerden (meestal boeren) een schadevergoeding uitkeren wanneer jachtwild schade aanricht, bijvoorbeeld aan gewassen. De gelden in het Jachtfonds zijn afkomstig van de jagers, via wat ze betalen voor de jachtakte, en uit de algemene middelen van het ministerie. Wanneer onbejaagbare diersoorten schade aanrichten, betaalde het ministerie de schade uit de algemene middelen. Deze situatie blijft min of meer hetzelfde voor de

Hoeveel zin heeft het de noordse woelmuis te beschermen, als zijn leefgebied niet is beschermd?
Foto Jacques van der Neut

dieren die naar de Natuurbeschermingswet zijn overgeheveld. Men dient een vergoeding nog steeds via het Jachtfonds aan te vragen en de gelden komen dan uit de algemene middelen.

Zin of onzin?

Soortbescherming kan een goede zaak zijn, zeker wanneer het grote opvallende dieren betreft of dieren die dicht bij mensen leven. Vleermuizen leven vaak zo dicht bij mensen (zolders, spouwmuren) dat het een goede zaak is ze daarbij ook enige bescherming te geven. Een andere goede reden voor soortbescherming bestaat als individuele dieren door mensen bedreigd kunnen worden. Dieren met een opvallende leefwijze kunnen gemakkelijk worden verdelgd of gevangen. Het is bijvoorbeeld niet moeilijk dassenburchten te vernielen. Ook lopen mooie diersoorten het gevaar in een kooi te belanden. Zo zijn er mensen die eekhoorns in gevangenschap houden. De Natuurbeschermingswet kan een instrument zijn om zulke dingen te voorkomen.

- Signaalfunctie

Maar wat is het nut van opname van de noordse woelmuis in de Natuurbeschermingswet? Deze diersoort is sterk bedreigd in Nederland. De hier voorkomende ondersoort is in zijn voorkomen zelfs beperkt tot Nederland. Opname in de Natuurbeschermingswet lijkt op het eerste gezicht dus zinnig. De achteruitgang wordt echter niet veroorzaakt door vangen of bewust doodknuppelen, maar vooral door verlies aan biotoop. Bovendien kan slechts een handjevol kenners deze soort onderscheiden van andere woelmuissoorten, zoals de zeer algemene veldmuis en aardmuis. Om de noordse woelmuis te beschermen moet zijn leefgebied worden beschermd. Er wordt wel veel onderzoek aan deze soort gepleegd, maar de rijksoverheid geeft nog steeds geen aandacht aan de systematische bescherming van zijn resterende leefgebieden; op veel plaatsen is hij reeds verdwenen. Aanwijzing tot beschermde diersoort heeft geen effect op de bescherming van zijn biotoop. Het enige effect is een psychologisch effect. De status van beschermde diersoort klinkt gewichtig en lagere overheden zullen

eerder geneigd zijn het dier of zijn omgeving te sparen (signaalfunctie).

- Handhaving

Soortbescherming is bescherming tegen menselijk handelen: vangen, verontrusten, doden en dergelijke. Belangrijk bij wetgeving rond soortbescherming is de handhaving van die wetgeving. Wil je mensen dwingen beschermde dieren met rust te laten, dan zul je de naleving van de natuurbeschermingswetten moeten controleren. Tot voor kort bestond er nog zoets als de veldpolitie en was er een corps controleurs Flora en Fauna van de AID (opsporingsdienst ministerie van LNV). De veldpolitie is bij de vorming van de regiopolitie opgeheven en het controleurscorps (vrijwilligers) is zieltogend. Helaas kan men van gewone agenten niet verwachten dat ze alle bijzondere wetten uit hun hoofd kennen en dat ze een wezel van een hermelijn kunnen onderscheiden, laat staan een noordse woelmuis van een veldmuis. Bovendien is het vooral een kwestie van ervaring om in het buitengebied afwijkende zaken te kunnen zien.

- Integratie

Hoe eenduidiger de wetgeving is, hoe groter de kans dat de burger hem kan naleven. Het is onlogisch dat een boommarter onder de Jachtwet valt en de otter onder de Natuurbeschermingswet. De jacht op beide marterachtigen is al tientallen jaren gesloten, maar hun bescherming is verschillend geregeld. Denk aan verschillen in het mogen bezitten, verschillen in het laten prepareren, verschillen in het mogen verstoren van dieren en hun holen. Temeer merkwaardig omdat beide soorten op

de onlangs door het ministerie van LNV uitgegeven rode lijst van bedreigde zoogdiersoorten staan. Op burgers komt dit vreemd over: beschermd en beschermd is dus niet hetzelfde, zeker als beide soorten in Nederland bedreigd zijn. Het idee van de genoemde Flora- & Faunawet die in de plaats komt van Jachtwet, Vogelwet 1936 en Hoofdstuk 5 van de Natuurbeschermingswet is een goed initiatief. Daarmee ontstaat voor de meeste inheemse diersoorten (helaas behalve de vissen) één wetgeving met betrekking tot soortbescherming. Dit zal de duidelijkheid voor de burger vergroten. De Flora- & Faunawet zal vermoedelijk halverwege 1995 in de Tweede Kamer worden besproken, maar het kan nog jaren duren voordat het voorstel echt wet wordt.

Soortbescherming kan een goede zaak zijn, mits het de aandacht niet afleidt van iets nog belangrijkers: biotoopbescherming. Agrarisch gebruik, recreatie, aanleg van wegen en uitbreiding van bebouwing tasten het buitengebied ondanks de regelgeving nog voortdurend aan. Als het biotoop van dieren verslechtert, zullen ze verdwijnen. Daar helpt opname in de Natuurbeschermingswet weinig aan. Alle natuurbeleidsplannen ten spijt, wordt er onvoldoende aan biotoopbescherming gewerkt en gaat de diversiteit van de natuur nog jaarlijks achteruit. De status 'beschermd maar uitgestorven' is wettelijk gezien misschien ideaal, maar voor de natuurbeschermers bijzonder schrijnend en een teken van falend (overheids)beleid. 🐾

Wettelijke status zoogdieren in Nederland

A: Jachtwet

Tussen haakjes is de periode aangegeven dat een soort mag worden bejaagd

- *grof wild*
edelhert *Cervus elaphus* (alleen met vergunning)
ree *Capreolus capreolus* (alleen met vergunning)
damhert *Dama dama* (alleen met vergunning)

moeflon *Ovis musimon* (alleen met vergunning)

wild zwijn *Sus scrofa* (alleen met vergunning)

- *klein wild*
haas *Lepus europaeus* (15 oktober - 31 december)

- *overig wild*
konijn *Oryctolagus cuniculus* (gehele jaar)
vos *Vulpes vulpes* (gehele jaar)
verwilderde kat *Felis catus* (gehele jaar)
bunzing *Putorius putorius*
hermelijn *Mustela erminea*
wezel *Mustela nivalis*
boommarter *Martes martes*
steenmarter *Martes foina*

B: Natuurbeschermingswet

- *sinds 1973*
(bruinvis *Phocoena phocoena*)
(tuimelaar *Tursiops truncatus*)
hamster *Cricetus cricetus*
eikelmuis *Eliomys quercinus*
hazelmuis *Muscardinus avellana-*
rius
vleermuizen *Chiroptera*, *alle*
soorten
egel *Erinaceus europaeus*
- *sinds 1991*
walvisachtigen *Cetacea*, *alle*
soorten
- *sinds juli 1994*
bever *Castor fiber*
noordse woelmuis *Microtus*
oeconomus arenicola
- *sinds september 1994*
eekhoorn *Sciurus vulgaris*
otter *Lutra lutra*
das *Meles meles*
zeehond *Phoca vitulina*
grijze zeehond *Halichoerus*
grypus

Reinier Akkermans, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond.

WALVISSTRANDINGEN IN NOVEMBER 1994

INVASIE VAN POTVISSSEN

Chris Smeek & John Van Gompel

Grote walvissen zijn een zeldzaamheid langs onze kusten. De Noordzee is er te ondiep voor. Maar afgelopen november was het goed raak: zes of zeven strandingen van potvissen, en één van een dwergvinvis. Het betekende hard werken voor de 'walvisbergers'.

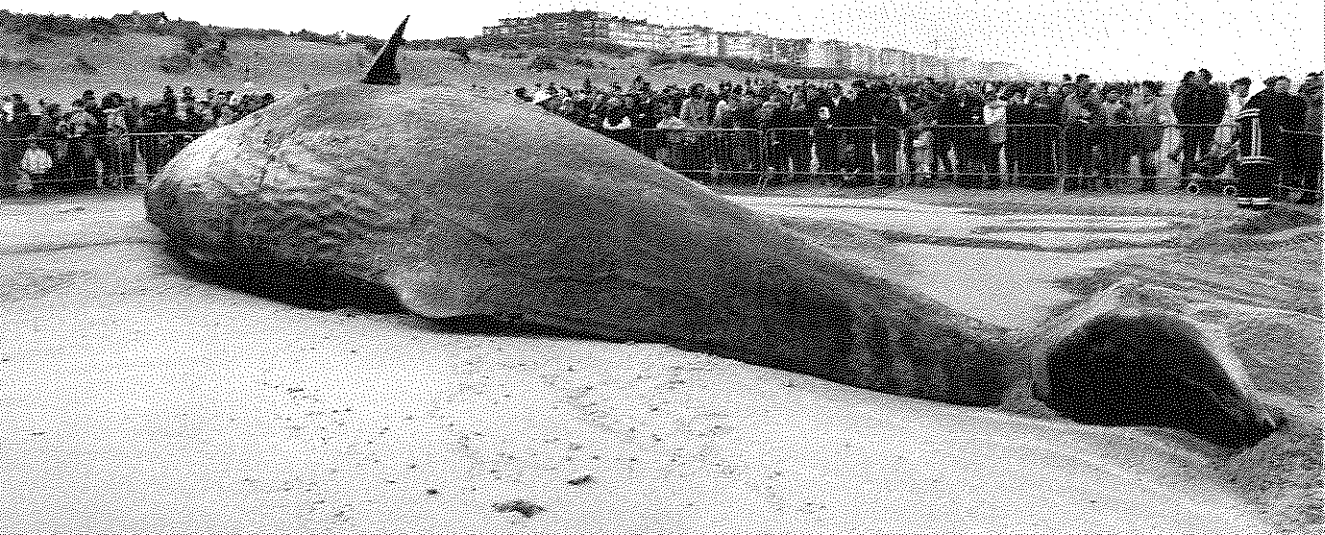
Het begon met de melding van een 'walvisachtig dier', gezien op 3 november op een zandplaat in het Amelanders Gat, tussen Ameland en Terschelling. Wat het was, kon niemand vertellen; de lengte werd geschat op 8 tot 10 meter. De volgende dag begaf een ploeg van het Leidse museum zich naar de plaats des onheils, aan boord van de 'Krukel', de boot van NBLF, met schipper J. Smit en zijn bemanning. Alras bleek dat het ging om een forse potvis (14,4

meter), met een geschat gewicht van 30 tot 35 ton. Het dier was nog vers. Een waarneming van 2 november door een medewerker van Rijkswaterstaat Ameland zou erop kunnen wijzen dat de potvis op 2 november nog leefde, maar zeker weten we dat niet.

Daar het museum in 1990 reeds een potvis van Terschelling had geborgen (Smeenk & Addink 1990), was goede raad duur en berging nog duurder. Uiteindelijk besloten we het dier te gunnen aan het Fries Natuurmuseum te Leeuwarden. De directeur, Harry Wijnandts, slaagde erin binnen een dag de nodige gelden en manschappen bijeen te brengen en op 5 november werd

Medewerkers van de universiteit van Groningen verwijderen het linker oog van de potvis van het Amelanders Gat, 4 november 1994. Let op de gaten in het verhemelte, waarin de tanden van de onderkaak vallen. Foto Chris Smeenk

De stranding van potvissen bij Koksijde trok veel bekijks. Foto Martijn de Jonge

de potvis naar het strand van Ameland gesleept, waar het ontleden kon beginnen. De veterinaire medewerkster van de Zeehondencrèche Pieterburen, Lies Vedder, leidde de sectie, de Leeuwarder preparateur Christiaan Walen de sloopwerkzaamheden. Met hulp van mensen uit Leeuwarden, Pieterburen, Emmen en Ameland was de klus in enkele dagen geklaard. De Leidse flensmessen, nog afkomstig van onze laatste walvisvaarder, de 'Willem Barendsz', kwamen daarbij goed van pas. Het skelet zal straks pronken in het Fries Natuurmuseum en ook in Emmen en op Ameland tentoongesteld worden. Het dier was duidelijk jonger en minder zwaar dan de potvis van Terschelling, maar in beide gevallen ging het om een nog niet (geheel) volwassen mannetje.

Eveneens op 3 november zijn er nog één of twee potvissen gestrand bij het Duitse waddeneiland Baltrum. Eén daarvan, die nog leefde toen hij vastliep, is naar de wal gebracht. Het andere dier is niet meer teruggevonden. Mogelijk is deze potvis weggespoeld of weggezwommen. Verder strandde er op 10 november een (dode) potvis van 15,8 m bij Whitby in North Yorkshire, Engeland. In dezelfde periode zou er ook nog één in de Deense Waddenzee zijn gestrand.

België

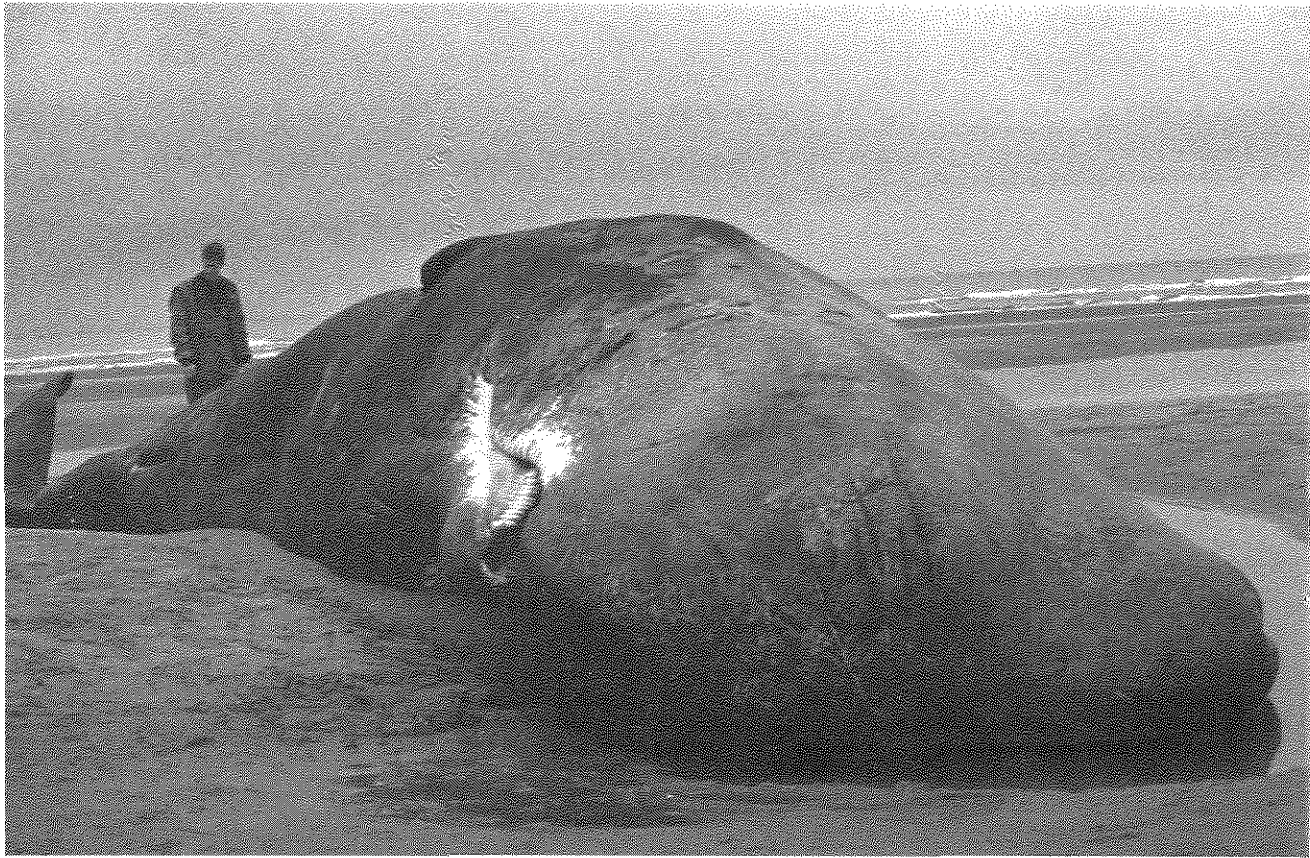
Maar het ergste moest nog komen. Vroege wandelaars op het strand van Koksijde, op vrijdagmorgen 18 november, konden hun ogen nauwelijks geloven: over een afstand van een paar honderd meter lagen drie kanjers van

potvissen. De potvis is bij de plaatselijke bevolking goed bekend, want precies op dezelfde plaats strandde er ook één op 12 februari 1989. Tienduizenden mensen kwamen het dier toen bekijken. Ditmaal lagen er drie potvissen. Uit de gaafheid van de lichamen kon worden afgeleid dat ze waarschijnlijk nog leefden toen ze met het hoogtij van de vorige nacht strandden. In de vroege namiddag werd nog een vierde exemplaar opgemerkt dat voor de kust dreef, een paar kilometers oostwaarts. Dit dier werd te Lombardsijde naar het strand gesleept.

Over de stranding van deze vier potvissen, het mediagebeuren dat er rond opgebouwd werd, de naar schatting 300.000 kijklustigen tijdens het weekend en de verkeerschaos die dit alles veroorzaakte, de tevreden horeca, het getouwtrek tussen de plaatselijke burgemeester en de wetenschappers, over dit alles zou een boek vol kunnen geschreven worden. Maar hier willen we het vooral over de biologische kant van de waarnemingen in de Noordzee hebben.

Leefwijze

Een eerste vaststelling is dat alle vijf potvissen subadulte mannetjes waren, in lengte variërend van 13,8 tot 14,8 meter. Dit komt overeen met een leeftijd van ongeveer 25-30 jaar. Strandingen in de Noordzee betreffen bijna altijd solitaire mannetjes. Potvissen leven in groepen en de jongere mannetjes gaan, als ze opgroeien, over grote afstanden zwerven. Ze komen daarbij

Eén van de potvissen van Koksijde. De punt van de onderkaak is afgezaagd door souvenirjagers. Foto John Van Gompel

ver buiten het gewone verspreidingsgebied van wijfjes met jongen. Onze potvissen komen uit de wateren ten westen van Spanje en Portugal of van nog verder weg en zwerven uit over de noordelijke Atlantische Oceaan. 's Zomers zitten ze noordelijker dan 's winters, maar een duidelijk trekpatroon lijkt er niet te zijn. Behalve deze jonge mannetjes zwerven ook zeer oude stieren over grote afstanden rond, tot in de arctische wateren.

De dieren in Nederland en België waren nog vrij jong en zullen op weg zijn geweest naar meer zuidelijke contreien. Gewoonlijk loopt de 'trek' door diep water (1000 meter of meer) ten westen van Shetland, de Hebriden en Ierland. Het gebeurt echter wel eens dat zo'n groep in de Noordzee terechtkomt. Wat hiervan de oorzaak is, weten we niet. Verlaten ze de Noordzee niet tijdig, dan raken ze in moeilijkheden. Vooral de zuidelijke Noordzee is veel te ondiep voor potvissen. Hier kunnen ze niet genoeg van hun voornaamste voedsel, inktvissen, vinden. Waarschijnlijk verzwakken de dieren hierdoor en treden er stressverschijnselen op. Als ze in deze omstandigheden in de ondiepe kustwateren met hun zanden modderbanken, ingewikkelde zeega-

ten en grote tijverschillen terechtkomen, raken ze mogelijk gedesoriënteerd, waardoor ze stranden. In dit opzicht is illustratief, dat alle strandingen in België in deze eeuw plaatsvonden op het strand tussen Oostduinkerke en De Panne, over een lengte van slechts 15 kilometer. Het is duidelijk dat de nabijheid van de 'Vlaamse Banken' hier een rol in speelt. Deze zandbanken vormen blijkbaar een echte val voor grote walvissen. Wat er zich echter precies afspeelt bij (bijna-) strandingen van potvissen, en hoe de recente strandingen met elkaar in verband staan (als dat al het geval is), zullen we wel nooit te weten komen.

Potvisgroepen

Uit het overzicht van alle waarnemingen en strandingen van meer dan één potvis tegelijk in de Noordzee (Smeenk & Addink 1993) blijkt dat de strandingen van november 1994 niet alleen staan: het is de 22ste gedocumenteerde groepsstranding of groepswaarneming sinds 1577. Opzienbarende jaren waren vooral de winter van 1761/62, toen er minstens 25 potvissen bij de waddeneilanden werden gezien. In de periode december-maart spoelden er 12 of 13 dieren aan, in Duitsland, Nederland en het huidige België. Andere jaren met spectaculaire potvisstrandingen waren 1577 (Nederland), 1723 (Elbmond),

1763/64 en 1788 (allebei Engeland). Waarschijnlijk zal het huidige seizoen ook als een spectaculaire winter de boeken ingaan: het laatste nieuws is dat er op 7 december een groep van elf potvissen levend gestrand is op het eiland Sanday, Orkney-eilanden. De volgende dag waren ze allemaal dood. Ook hier ging het om een groep mannetjes. En het allerlaatste nieuws is de stranding van drie nog levende potvissen, ruim 15 m. lang, bij Scheveningen, op 12 januari 1995. Zie voor verdere bijzonderheden over oude potvisstrandingen het boek van Sliggers & Wertheim (1992), waarin ook veel over de leefwijze van de potvis staat.

'Orkney-connection?'

De eerste waarneming (in 1993) van potvissen in onze streken viel op 6 april. Toen werd een groep van zes potvissen gezien bij de westpunt van Ameland (Smeenck & Addink 1993). Die zaten bijna aan de grond, maar zijn toch weggezwommen en we hebben niets vernomen van een stranding. Dit bewijst, net als verschillende berichten uit het verleden, dat het met zulke verdwaalde potvissen niet altijd fataal

afloopt. Er is een mogelijkheid dat dit dezelfde groep was als de zes potvissen, die op 25 maart 1993 met mensenhulp was ontkomen uit een baai in de Orkney-eilanden. Die potvissen ontkwamen doordat ze langzaam opgedreven werden door een cordon van 17 boten. Opvallend was de sterke kuddegeest in de groep. Toen het vijf van de zes dieren gelukt was te ontsnappen, wilde de zesde uit alle macht volgen.

Toen er sprake was van strandingen van vijf of zes potvissen op de kust van België tot Duitsland, hebben sommigen verondersteld dat ook deze dieren nog dezelfde groep vormden als die van de Orkneys. Ze zouden dan echter ruim anderhalf jaar in de Noordzee hebben moeten rondzwerven, zonder dat er waarnemingen bekend zijn geworden. Maar nu er intussen nog meer potvissen in de Noordzee gestrand zijn, is het leggen van verbanden tussen de waarnemingen een hachelijke zaak geworden: kennelijk zwerven er meer groepen rond.

De onderkaak van een intacte potvis bij Koksijde.
Foto Martijn de Jonge

De strandingen in november van dit jaar zorgden in elk geval weer voor raadsels. Eén daarvan is, dat de potvis van het Amelanders Gat grote hoeveelheden inktvisnavels in zijn maag had. Dit wijst erop dat hij nog niet zo lang geleden goed gegeten had, maar het is onbekend hoe lang die hoornachtige snavels in de maag blijven zitten. In elk geval kan hij niet erg lang in de Noordzee hebben gezworven voorafgaand aan zijn stranding, omdat zulke inktvissen niet in de Noordzee voorkomen; daarmee is de 'Orkney-connection' voor dit dier al onwaarschijnlijk geworden.

In deze eeuw is het acht keer eerder voorgekomen dat potvissen op de Nederlandse en Belgische kust zijn gestrand: 1937 (Terneuzen, 2 stuks), 1953 (Texel), 1954 (De Panne), 1970 (Scheldemonde), 1979 (Egmond), 1989 (Koksijde), 1990 (Terschelling) en 1991 (Koksijde, weer weggezwommen). Behalve aangespoeld, worden potvissen ook wel eens zwemmend waargenomen in de Noordzee (zie voor een overzicht Smeenk & Addink 1993). Op de potvis van Texel na, die in juli aanspoelde, vallen alle strandingen en waarnemingen in de periode november tot en met april.

Vinvissen

Het bleef in het najaar van 1994 niet bij potvissen. Op 18 september werden resten, namelijk lange lappen huid, gevonden van een vinvis op het strand van Wenduine. De keelgroeven in de huid waren meer dan tien meter lang, wat erop duidt dat het hier om een gewone vinvis kan gaan. Waar de resten vandaan kwamen, weten we echter niet.

Op 25 november strandde een levende dwergvinvis op Walcheren. Het was een jong dier van 4,53 meter lang. De 'Terugduwers' van het Dolfinarium en de Zeehondencreche konden niets uitspreken en het dier stierf spoedig. Het was sterk vermagerd en vermoedelijk nog niet gespeend. Dwergvinvissen komen de laatste jaren weer in behoorlijke aantallen voor in het noorden van de Noordzee, net buiten de Nederlandse wateren. Vroeger zaten ze ook dicht onder onze kust. Nederland telt in deze eeuw dertien strandingen, waarvan de meeste in de twee wereldoorlogen, toen er nogal wat dieren op mijnen liepen. Op de Belgische kust is de soort slechts eenmaal aangetroffen, in 1931 (De Smet 1974). Wie weet,

Voor onderzoek aan gestrande walvisachtigen is het van belang dat elk dier zo spoedig mogelijk via onderstaande telefoonnummers wordt doorgegeven. Ook meldingen van rotte karkassen zijn welkom; vaak is daaraan nog van alles te zien. Geprobeerd wordt zo veel mogelijk exemplaren te bergen en nader te onderzoeken.

Nederland: Chris Smeenk of Marjan Addink, Nationaal Natuurhistorisch Museum, telefoon: 071-162611 of 143844 (NL). Buiten werktijd: telefoon 071-175066 (NL).

België: John Van Gompel, 050-415541 (B).

breidt de dwergvinvis zich in de toekomst tot in onze wateren uit. De walvisfauna van de Noordzee blijft een spannende aangelegenheid.

Literatuur

- Sliggers, B.C. & A.A. Wertheim (red.), 1992. 'Op het strand gesmeten'. Vijf eeuwen potvisstrandingen op de Nederlandse kust. Walburg Pers, Zutphen.
- Smeenk, C. & M.J. Addink, 1990. De potvis van Terschelling. Zoogdier 1(2): 18-23.
- Smeenk, C. & M.J. Addink, 1993. Sighting of a group of sperm whales *Physeter macrocephalus* in Dutch waters, with historical notes and the possible Orkney Connection. Lutra 36: 25-29.
- Smet, W.M.A. De, 1974. Inventaris van de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse kust en de Schelde. Bulletin Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Biologie 50(1): 1-156.

Chris Smeenk, Nationaal Natuurhistorisch Museum, Postbus 9517, NL-2300 RA Leiden. John Van Gompel, Koninginnelaan 40, B-8370 Blankenberge.

FAUNABEHEERDER BIJ DE GEMEENTE PROBLEEMOPLOSSER AART VAN DER SLUIJS

Dennis Wansink

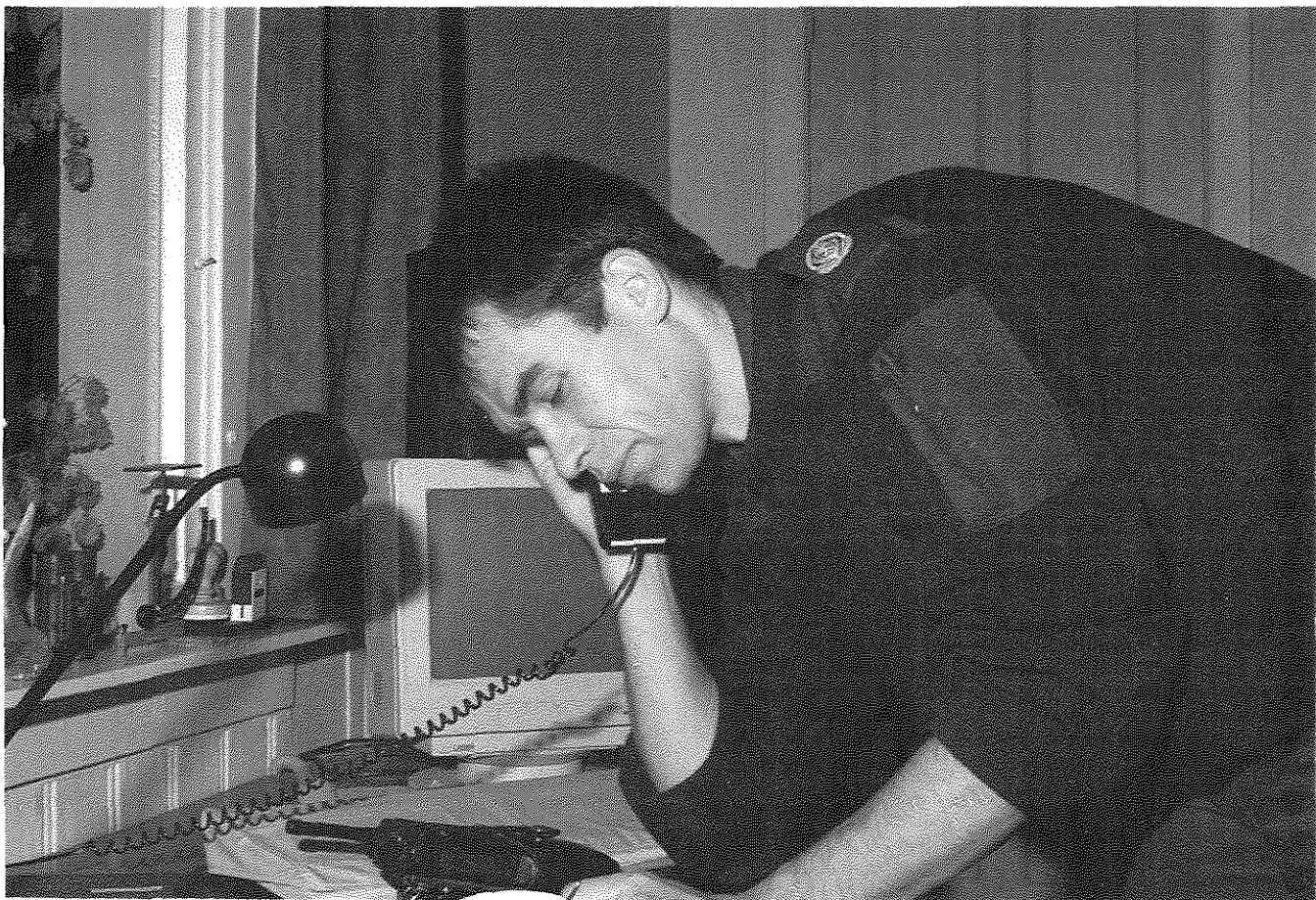
Sinds anderhalf jaar heeft de gemeente Arnhem een nieuwe faunabeheerder in dienst: Aart van der Sluijs. Hij heeft tot taak gestalte te geven aan de 'Nota Faunabeheer', die in 1992 het beleid van de gemeente vastlegde. In Nederland zijn er slechts enkele andere gemeenten die speciaal voor het beheer van hun wilde fauna iemand in dienst hebben. In het monumentale park Sonsbeek spraken we met Aart.

Wat is je achtergrond?

Dat is een lang verhaal, maar ik zal het kort houden. Ik ben begonnen op de Detailhandelschool. Dat beviel me niet en ik ben overgestapt op de Middelbare Bosbouwschool. Die opleiding duurde drie jaar, waarna de vraag kwam: "Doorgaan

naar de Hogere Bosbouwschool of niet?" Ik ben doorgegaan en heb toen gekozen voor de richting rentmeesterij.

Het bestaan als faunaman bij de gemeente Arnhem is geen rustige baan; elk moment kan Aart naar een 'plek des onheils' worden geroepen. *Foto Vilmar Dijkstra*

Er is weer eens een holle boom met vleermuizen omgezaagd. Foto Vilmar Dijkstra

In de tussentijd was ik heel veel met fauna bezig. Ik liep veel buiten rond en volgde een aantal cursussen. Bij een of andere organisatie heb ik me echter nooit aangesloten, omdat ik dacht dat ik na mijn opleiding wel snel uit Arnhem weg zou zijn om elders werk te aanvaarden. Na de Hogere Bosbouwschool heb ik negen maanden voor Bos- en Landschapsbouw gewerkt, dat nu deel uitmaakt van de Directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna. Aansluitend heb ik twee jaar lang inventarisaties verricht van landgoederen, voor het ingenieursbureau Waardenburg. Op dat moment kwam mijn huidige baan bij de gemeente Arnhem vrij en daar ben ik toen bovenop gedoken; dat leek mij wel wat. Het klikte wederzijds. Ik zit hier nu alweer anderhalf jaar en het bevalt me goed.

Wat houdt de baan eigenlijk in?

Faunabeheerder bij de gemeente Arnhem is een erg breed begrip. Ik houd me bezig met alles wat zit tussen vleermuizen, wilde zwijnen en vogels, alles wat met wilde fauna te maken heeft. Met katten en honden houd ik me zijdelings ook wel bezig, maar zij vallen niet direct onder mijn takenpakket. Het beheer betreft de eigen terreinen van de gemeente Arnhem, bij elkaar zo'n 2300 hectare, inclusief Meinerswijk en de stadsparken. Het hoogste stuk ligt bij de

Kop van Deelen. Met het faunabeheer van andermans terreinen, zoals die van het Gelders Landschap of van particulieren, houd ik mij niet bezig, hoewel we wel proberen het beheer van alle terreinen binnen de gemeente op elkaar af te stemmen. De samenwerking tussen de verschillende terreinbeheerders moet echter nog van de grond komen.

Tot voor kort besteedde ik veel tijd aan het leren kennen van het terrein, zodat ik nu duidelijk kan aangeven wat ik wil en wat uitvoerbaar is. We zitten hier weliswaar in de stad, maar het bos er om heen is erg belangrijk als uitloopgebied van de stad. Ik wil daar het maximale uithalen voor de fauna en er tegelijk voor zorgen dat het voor het publiek ook leuk wordt. Als er een groot hek omheen staat met een bord 'Verboden toegang' heeft niemand er wat aan. Ik probeer recreatie, bosbeheer en faunabeheer zoveel mogelijk te integreren.

Wat betekent dat voor zoogdieren?

Een groot probleem is bijvoorbeeld de migratie van zoogdieren van noord naar zuid. Eerst lopen ze tegen de A12 aan, een enorme barrière, waarna ze op de stad en de

Het opvangen en opvoeden van een verweesd reekalf is geen sinecure. Foto Christine van der Sluijs

Rijn stuiten. Toch is het gebied ten zuiden van de A12 aantrekkelijk voor veel dieren, bijvoorbeeld voor de das. Er zijn mooie graslanden waar ze kunnen foerageren. Ik kan dus voorstellen om voorzieningen te treffen die zulke dieren dichterbij de stad kunnen brengen, bijvoorbeeld door in bepaalde delen meer rust te creëren door de recreatie wat meer te geleiden. Ik ben daar een voorstander van.

Beleidsnota

Denk je dat je genoeg ruimte krijgt van de gemeente om de ideeën die je hebt ook uit te voeren?

In 1992, vlak voor mijn komst hier, publiceerde de gemeente de 'Nota Faunabeheer'. Daarin zijn slechts hele brede kaders aangegeven die nu ingevuld moeten worden. De opzet was dat de nota gevolgd zou worden door een beheersplan en werkplannen. Dat zijn heel veel plannen, waarvan het op papier zetten veel tijd kost. En al die tijd wordt er niets gedaan. Door discussies te voeren, door de plannemakers eens mee naar buiten te nemen en hen de situatie in het veld te laten zien ben ik in staat mijn eigen wensen naar voren te brengen. Ik vind trouwens dat de kloof tussen beleidsmaker en beheerder geslecht moet worden. Dat geldt ook voor de kloof tussen onderzoeker en beheerder. Die laatste kloof lijkt de laatste jaren steeds groter te worden.

De gemeente Arnhem heeft nu een concreter beleid. Er wordt aan mij gevraagd wat ik nodig heb om uitvoering te geven aan het beleidsplan. Ik stel dan een uitgebreid werkplan op. Als na een paar jaar blijkt dat het niet goed gaat stellen we dat gewoon bij. Op deze manier houden we het flexibel en hoef ik geen dik beheersplan te schrijven, wat over het algemeen toch in de kast verdwijnt. Ik heb nu meer tijd om mij met de daadwerkelijke uitvoering bezig te houden.

Wat houdt daadwerkelijke uitvoering in?

Mijn werk is eigenlijk tweeledig, namelijk faunabeheer en toezicht houden. Die twee hebben veel met elkaar te maken, maar zijn toch moeilijk te combineren. Het faunabeheer houdt in het schrijven van beleidsstukken en het zorgdragen voor de uitvoering daarvan. Je probeert een lijn uit te zetten van wat je de komende tijd gaat doen. Maar er komt vaak weinig van terecht, want dan komen er meldingen binnen van aangereden wild of er wordt geschoten in het bos of er zwemmen zieke eenden in het park. Het ene moment zit je lekker rustig te schrijven, het andere

moment rijd je met de auto naar de plaats des onheils. Dat hou je altijd, maar het went. Die afwisseling maakt het werk ook heel aantrekkelijk.

Aktie is nodig

Ga je er altijd op af als er een melding binnen komt van bijvoorbeeld een zieke eend in een vijver?

Ja, altijd. Het meest vervelende voor mensen die iets gemeld hebben is als ze niets terug horen. Daar heb ik zelf hele nare ervaringen mee gehad. Iemand had al verscheidene keren verontrust gemeld dat er een gans rondzwom met een bandje om de nek, maar er was nooit gereageerd en het was ook niet aan mij doorgegeven.

Uiteindelijk heeft die persoon het tv-programma 'Ook dat nog!' erbij gehaald en moest ik voor de camera de situatie uitleggen, terwijl ik van niets wist.

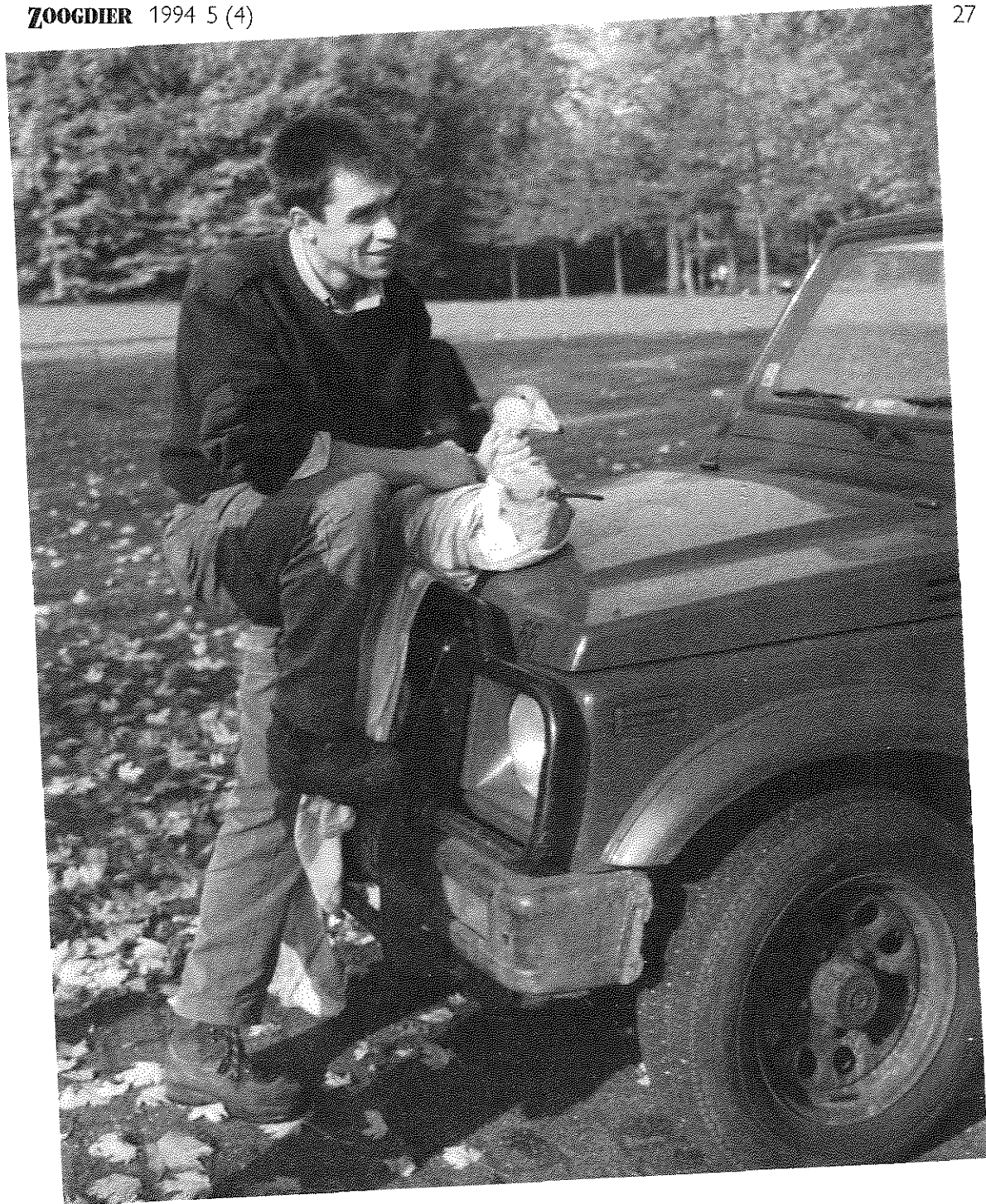
Niet reageren op meldingen is de grootste fout die je kunt maken. Je krijgt er ontevreden burgers door. Dus ik ga er altijd naar toe, probeer het direct af te handelen en de melder in te lichten over wat ik gedaan heb: dat ik het dier gevangen heb en naar het dierenasiel gebracht, of dat het dier niet meer te redden was en ik het heb moeten afmaken. Ik ga dan geen mooi zoetsappig verhaal houden, maar geef een eerlijk antwoord. Mensen kunnen dat ook accepteren. Het belangrijkste is dat er serieus op hun melding wordt ingegaan.

Vang je ook zelf dieren op en verzorg je ze tot dat ze weer vrij gelaten kunnen worden?

Alle vogels gaan naar een asiel. Egels doe ik zelf, want die zijn niet zo moeilijk. Ik heb eenmaal een reekalf in huis gehad. Dat was heel leerzaam, ik weet nu meer over reeën dan hiervoor. Door met dat dier bezig te zijn en er veel naar te kijken heb ik veel over het gedrag van reeën geleerd en daar heb ik nu profijt van als ik buiten loop. Ik zie ze nu eerder en herken nu ook hun vraat aan bomen, wat mij voorheen nauwelijks opviel.

Ben je niet bang dat het dier, nu je het hebt vrij gelaten, zichzelf niet kan redden en dat alle moeite voor niets is geweest?

We hebben het voor het dier zelf gedaan. De moeder was dood gereden, dus het kalf was niet ziek. Wat moet je er dan mee doen? Moet je het laten liggen, moet je het afmaken of meenemen? Als je het laat liggen is het binnen twee dagen dood. Vossen zijn er zo bij. Doodmaken doe je ook niet zo maar. Dus we hebben er voor gekozen het op te vangen. Onze drijfveer was om het weer terug te plaatsen in de

vrije natuur en we wilden het dus niet aan mensen laten wennen. We hebben het verzorgd en weer losgelaten met een oormerkje, zodat we (hopelijk) ook kunnen nagaan of het dier zich kan redden. Heel veel mensen hebben reeën opgevoed en weer losgelaten, maar niemand weet wat er dan met hen gebeurt. Dit voorjaar zal blijken of het weer loslaten zinrijk is geweest: als hij dan achter mensen aangaat in plaats van achter de reeën (het is een bokje) dan was het loslaten dus niet reëel. In dat geval zullen we de volgende keer een andere afweging moeten maken.

Op meldingen van verontruste burgers moet snel en goed gereageerd worden. Hier gaat een parkgans van zijn 'halsband' verlost worden. Foto Christine van der Sluijs

Inventarisaties nodig

Welke zoogdieren leven hier in Arnhem?

Ik zou zeggen, wat zit er eigenlijk niet. Het landschap is heel gevarieerd. We zijn erg trots op onze dassen. In Sonsbeek sterft het van de vleermuizen. Er wordt in Arnhem wel eens naar vleermuizen gezocht, maar er is nog geen structurele inventarisatie geweest. Ik weet bijvoorbeeld niet waar alle nestbomen staan en welke soorten hier zit-

ten. Het is belangrijk om dat te weten, want dan kunnen we voorkomen dat nestbomen worden omgezaagd. Nu gebeurt het wel eens dat een boom tegen de vlakte gaat en er een flinke kolonie vleermuizen in blijkt te zitten. Het zou goed zijn als er eens een inventarisatie van de hele zoogdierfauna in Arnhem wordt uitgevoerd.

Je noemde al dat je als faunabeheerder de komst van meer dieren dichtbij de stad wilt stimuleren. Dat betekent echter ook dat conflicten tussen mens en dier vaker zullen optreden. Neem bijvoorbeeld de verkeersveiligheid die gevaar loopt als meer dieren wegen moeten kruisen. Hoe denk je dit op te vangen. Meer hekken langs de wegen?

Daar heb ik nog geen definitieve mening over en ik heb er ook nog geen goede gegevens over. De terreinen van de gemeente Arnhem worden door veel wegen doorkruist. Dit jaar waren er onder de verkeersslachtoffers 16 reeën, 3 zwijnen en 4 dassen. Dit is veel. Op enkele plaatsen zijn tunnels en rasters aangelegd voor dassen, daar vallen nu geen verkeersslachtoffers meer. Voor reeën is het moeilijker om maatregelen te nemen. Je kunt niet alles gaan uitrasteren. We hebben nu in overleg met de provincie wildspiegels geplaatst. Wij leverden de mensen om ze te plaatsen, terwijl de provincie ze betaalde. Het onderhoud wordt door de gemeente uitgevoerd. Er zijn nu 700 spiegels geplaatst. Heel het noordelijke gebied is voorzien. Ik verwacht er veel van. Dit voorjaar, als de meeste verkeersslachtoffers vallen, zal blijken hoe effectief de spiegels zijn.

Er is dus geen beleid om de reeënstand in te perken om zo verkeersslachtoffers te voorkomen?

Dat is voorlopig ook niet nodig, want de reeën hebben veel ruimte ter beschikking. Er zijn goede verbindingen naar het noorden, naar de Imbos en verder. Er worden nu nog zoveel reeën doodgereden dat ik niet eens zou durven schieten, omdat ik niet weet hoe groot de populatie is. Misschien schiet ik dan wel net de enig overgebleven bok neer. In feite wordt een deel van de natuurlijke regulatie nu door de Arnhemse burger uitgevoerd via het verkeer. Maar misschien is het over vijf jaar anders, als er geen verkeersslachtoffers meer vallen door de goede voorzieningen.

Nu doen we alleen wat als er duidelijk sprake is van schade, bijvoorbeeld aan landbouwgewassen of aan sportvelden. Het zal maar gebeuren: Vitesse moet voetballen en de man die ze net voor twee miljoen hebben aangekocht breekt zijn enkel in een

konijnenhol! Dat kan gewoon niet. Dan gaat het om vormen van terreingebruik die niet samengaan.

Vossen

In het vorige nummer van Zoogdier maakte je melding van vossen in Arnhem. Wat is het beleid van de gemeente ten aanzien van de grotere zoogdieren in de stad?

Op zich is dat een discussiepunt. In hoofdlijnen is het gemeentelijk beleid: niets doen. Laat de vossen maar de stad inkomen, laat de natuur zichzelf reguleren. Ik vind het hartstikke leuk als 's-nachts vossen rond mijn huis lopen. Maar het moet een werkbare situatie blijven. Als vossen overdag door de stad gaan lopen, achter jonge honden aan zitten, overdag kippen in het kippehok aanvallen, dan hebben we een probleem. Dan hebben we heel veel boze burgers. In zo'n geval zouden we moeten ingrijpen. Maar als 's-nachts kippen worden weggehaald, dan ga ik bij de mensen koffie drinken en vertel hen dat ze de kippen toch echt 's-nachts op moeten sluiten, vanwege de vossen. Met voldoende uitleg begrijpen de burgers dat ook. Maar als vossen overdag door de tuinen rennen, gaat dat de meeste mensen te ver. Zoiets werkt alleen negatief, dan krijg je een hetze tegen natuur in de stad en dat is niet wat we willen, we willen juist natuur in de stad stimuleren. Zo min mogelijk ingrijpen in het natuurlijk proces is dus prima, dat doen we zowel in het bosbeheer als in het faunabeheer, maar het moet werkbaar zijn. In bepaalde gevallen moet er dus ingegrepen worden, het is en blijft een stad waar mensen wonen. Een ree in de stad kan bijvoorbeeld niet.

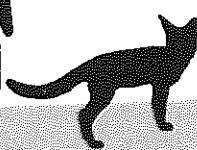
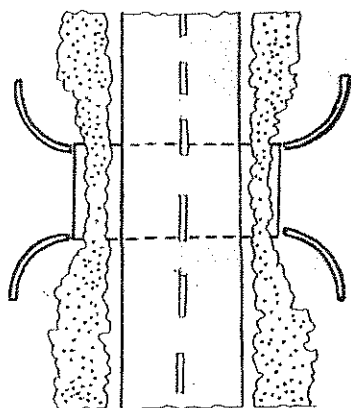
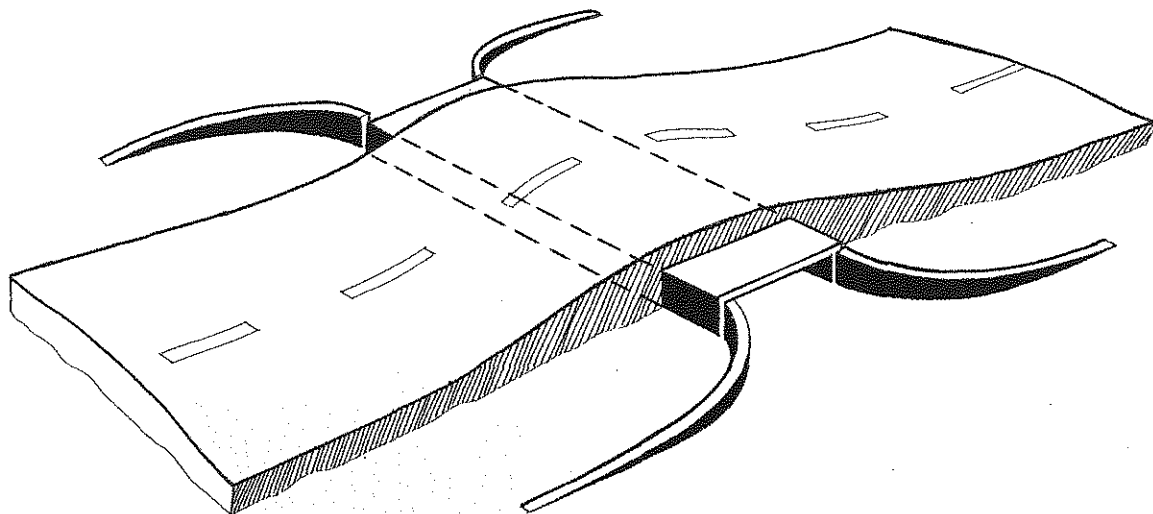

Ons gesprek wordt abrupt afgebroken: via de telefoon wordt gemeld dat ergens een holle boom is omgezaagd waarin vleermuizen zitten. Aart, Vilmar en enkele anderen gaan er op af. Het blijkt te gaan om een stuk of vijftien rosse vleermuizen. Gelukkig is het tamelijk warm weer; na een tijdje vliegen de vleermuizen op eigen kracht weg. Achteraf meldt Aart nog dat de kap van de bomen illegaal gebeurde, er was geen kapvergunning afgegeven. Een treffender gebeurtenis om de dagelijkse faunabeheerder te illustreren, is nauwelijks denkbaar. Dat geldt trouwens ook voor de noodzaak van een goede vleermuisinventarisatie in Arnhem...

De Bufo-Bult

Verkeersdrempels vinden in Nederland op grote schaal toepassing. Zij worden gebruikt om in de woonomgeving de snelheid van het verkeer te

KORTAF

beperken. Maar zelfs al is de snelheid van een auto teruggebracht tot 15 kilometer per uur, dan nog is die auto even dodelijk voor een egel of een pad. Het oversteken van de rijweg blijft voor hen een hachelijke aangelegenheid, ook in de woonomgeving.

In een aantal situaties kan de 'Bufo-Bult' wat extra veiligheid

bieden aan amphiën, kleine zoogdieren en misschien zelfs egels. De Bufo-Bult is een verkeersdrempel waarin een tunnel is opgenomen, een holle verkeersdrempel dus. Deze zou vooral kunnen worden toegepast waar een tunnel beneden het maaiveld niet mogelijk is, bijvoorbeeld bij te hoge waterstand of kwel. Bijgaande tekeningen maken de konstruktie duidelijk. Voor het goed funktionieren van zo'n holle drempel moet wel aan dezelfde voorwaarden voldaan worden als bij de konstruktie van een gebruikelijke paddentunnel: geleidende voorieningen aan weerszijden van de doorgang in de drem-

pel, en (bij een oversteek van grote lengte) lichtinval in het middendeel van de doorgang, bijvoorbeeld door middel van een rooster of glazen tegels.

Uiteraard heeft de aanleg van Bufo-Bulten vooral zin als dat gebeurt op plekken waar amfibieën oversteken, bijvoorbeeld tussen foerageerplaatsen en voortplantingsplaatsen. Misschien maakt de extra (natuurbeschermings-)functie van zulke verkeersdrempels het ongemak dat drempels met zich meebrengen voor de automobilisten wel acceptabeler!

Martin Melchers, Bureau Stads-ecologie Amsterdam

Lutra

De nieuwste aflevering van Lutra, het wetenschappelijke tijdschrift van de VZZ, is nummer 2 van jaargang 37. Het bevat onder andere artikelen over zoogdieren en wetlands, zadelrobben op europese kusten, over een dwergpotvis op de Canarische eilanden, over

het terreingebruik van boom-marters in Noorwegen en over een verrassende vondst: Nathusius' dwergvleermuizen planten zich voort in Noord Holland! Verder is de lijst opgenomen van alle publicaties die in 1992 verschenen over Nederlandse zoogdieren. Een afwisselend, zeer lezenswaardig nummer dus.

The Mink

De reeks zoogdiermonografieën van de ter ziele gegane Britse uitgeverij Helm onder de naam 'The Natural History of ...' wordt voortgezet door uitgeverij T. & A.D. Poyser. Deze uitgever heeft reeds een bekende naam onder vogelaars vanwege zijn vele vogelboeken. Inmiddels zijn er twee zoogdierboeken verschenen: The Hedgehog (zie de vorige Zoogdier) en the Mink. Via ontsnappingen uit nertsenfarms is de Amerikaanse nerts in Europa beland. In Groot Brittannië heeft hij zich blijvend weten te vestigen, in de Benelux echter niet. Het is ligt dus voor de hand dat juist in Groot Brittannië veel onderzoek aan deze soort wordt verricht, temeer daar de Amerikaanse nerts vaak gezien wordt als een 'schadelijk' dier. In het boek wordt eerst van alle kanten de biologie van de soort belicht. Een greep uit de onderwerpen: pels, beweging, gezichtsvermogen, gehoor, tast en lichaamsgewicht. Vervolgens komen meer ecologische aspecten aan bod, zoals foerageerstrategie, voedselkeuze en de invloed daarvan op prooidierpopulaties. Ondanks alle wilde verhalen blijkt die invloed beperkt, wat samenhangt met zijn territoriale leefwijze. Ook leefwijze en biotoopkeuze komen uitgebreid aan bod. Zijn aktiviteitsritme is dat van een 'dagrand-dier', zoals ook veel andere roofdieren dat kennen. De Amerikaanse nerts vertoont hetzelfde territoriale patroon als andere kleine marters: kleine territoria van vrouwtjes overlappen met grotere territoria van mannetjes. Er zijn ook hoofdstukken over voortplanting, geboorte, sterfte en parasieten.

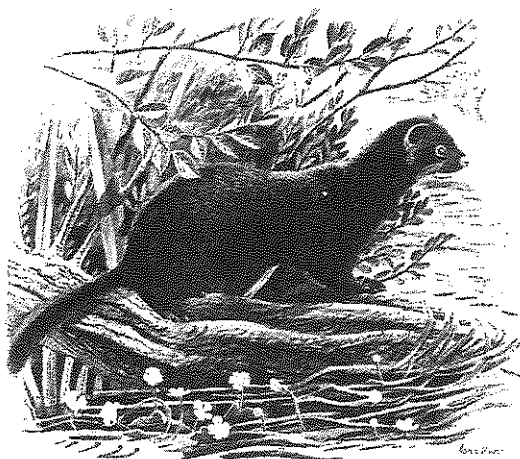
Aan het eind komen, welhaast traditiegetrouw voor deze serie, voor mij de interessantste hoofdstukken. Het zijn de hoofdstukken over de relatie tussen de Amerikaanse nerts en de mens. Wildvang,

BESPREKING

THE MINK

Nigel Dunstone

POYSER NATURAL HISTORY

kweek, kruisen van variëteiten: niets is deze soort bespaard gebleven om aan het beste bont te komen. Genetica en pelsdierfarm-beheer worden eveneens in dit boek beschreven. De relatie van de ingeburgerde nerts met de mens is ronduit slecht. In Engeland worden ze plaatselijk intensief bestreden, vanwege hun vermeende schadelijkheid. Hun invloed op andere soorten is niet groot, maar de Amerikaanse nerts krijgt van veel de schuld. Net als voor de vos geldt ook hier: veel emotie, weinig waarheid.

Al met al is 'The Mink' van Nigel Dunstone een complete monografie over de Ameri-

kaanse nerts. Zijdelings wordt ook naar de Europese nerts gekeken, die overigens niet zo nauw verwant is met de Amerikaanse nerts. Het boek heeft mijn inziens echter een beperking: het is te sterk geënt op de Britse situatie. Waarom ondanks alle ontsnappingen de Amerikaanse nerts in de Benelux niet aanslaat, is mij dan ook niet duidelijk geworden.

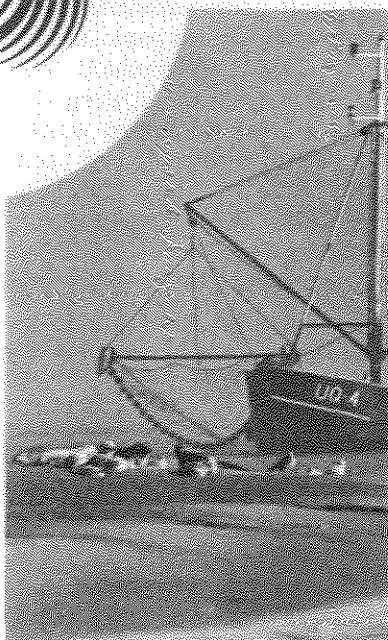
Reinier Akkermans

Nigel Dunstone, 1993, The Mink, T. & A.D. Poyser Natural History, London. Ingebonden, 232 pagina's, prijs £ 22. ISBN 0-85661-080-1.

Invloed van diverse verstoringsbronnen op het gedrag en habitatgebruik van gewone zeehonden: consequenties voor de inrichting van het gebied

S.M.J.M. Brasseur
P.J.H. Reijnders

ibn-dlo

IBN-rapport 113

ISSN: 0928-6888

Hoe verstoringsgevoelig zijn zeehonden?

Door het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek afdeling Texel is onderzocht hoe de gewone zeehond in de Waddenzee reageert op verstoring door de mens. Gekeken is naar de reacties van de dieren wanneer ze benaderd worden door een wandelaar, een kano, een rubberboot, een motor-kruiser of een zeilboot. Een eerste reactie treedt op tussen de 400 en 1200 m. Grote, lawaaijige objecten geven het eerst verstoring. Worden de dieren benaderd tot op 450 tot

250 meter, dan gaan ze te water. De kans dat de dieren binnen een uur weer hun oude plek opzoeken is kleiner dan 20%. De onderzoekers menen dat deze kleine herstelkans aanleiding is om bij het instellen van beschermingszones de afstand tot de eerste reactie (1200 m) aan te houden.

Dit onderzoek geeft niet alleen antwoord op de vraag: "Hoe moeten grenzen aan verstoring van de gewone zeehond worden gesteld". Het illustreert tevens hoe natuurwetenschappelijk onderzoek meer in algemene zin een antwoord kan geven op de vraag

onder welke randvoorwaarden recreatie in natuurgebieden plaats kan vinden. Dergelijk onderzoek is binnen Nederland nog nauwelijks gedaan.

Piet van der Reest

Brasseur, S.M.J.M. & P.J.H. Reijnders, 1994. Invloed van diverse verstoringsbronnen op het gedrag en habitatgebruik van gewone zeehonden: consequenties voor de inrichting van het gebied. IBN-rapport 113. ISSN: 0928-6888. IBN-DLO, Wageningen.

Zoogdieren van West-Europa

Toen in 1986 het boek 'Zoogdieren van de Benelux' bij de Jeugdbondsuitgeverij verscheen bleek duidelijk dat er behoefte was aan een goed boek waarin een overzicht wordt gegeven van alle inheemse zoogdiersoorten. Het unieke aan dit boek was dat het niet alleen soortenbeschrijvingen bevatte maar tevens determinatiesleutels en een overzicht van onderzoeksmethoden. Het mocht dan ook geen verwondering heten dat er snel een tweede druk verscheen.

Dezelfde auteurs hebben nu een nieuw boek uit. 'Zoogdieren van West-Europa' lijkt qua opzet sterk op het vorige succesnummer. Toch zijn er ook verschillen. Het werkingsgebied is uitgebreid tot gans West-Europa, dat wil zeggen van de westpunt van Ierland tot de oostgrens van Duitsland en van de noordgrens van de Alpen tot de lijn door Oslo. In tegenstelling tot zijn voorganger zijn ook de evenhoevigen, zeehonden en walvisachtigen opgenomen. Hierdoor omvat het boek nu 114 soorten in plaats van 70.

De eerste hoofdstukken bevatten de volledige soortenlijst, een bespreking van de gebruikte lichaamsmaten en het onderscheid van geslacht-

ten bij kleine zoogdieren. In hoofdstuk 4 komen de soorten zelf aan bod. In een systematische volgorde worden alle soorten uitvoerig besproken. Van elke systematische groep (orde, familie) worden de gemeenschappelijke kenmerken vermeld. Daarna wordt elke soort op 1 tot 5 pagina's uitvoering besproken. Hierbij krijgen de soorten uit de Benelux meer aandacht dan soorten die slechts aan de rand van het werkingsgebied voorkomen. Van elke soort zijn naast de Nederlandse en de wetenschappelijke naam ook Engelse, Franse en Duitse namen opgenomen. Uiterlijk (inclusief de lichaamsmaten); biotoop, terreingebruik en loopsporen; leefwijze en populatie; voedsel en uitwerpselen; geluid; verspreiding; bedreiging, bescherming en beheer en waarnemingsmethoden worden apart toegelicht. Ter verduidelijking zijn er diverse tekeningen van sporen en details opgenomen.

Midden in het boek bevin-den zich 16 kleurplaten met afbeeldingen. Qua opzet lijkt dit op de alombekende vogelgidsen. Op de rechterpagina staan telkens de tekeningen, terwijl op de tegenoverstaande pagina de afgebeelde soorten zeer kort worden toegelicht. De tekeningen op één plaat zijn telkens op dezelfde schaal afgebeeld, tenzij anders vermeld. Bijzonder verhelderend is dat bij soorten met een variabele vachtkleur een blokje met deze kleurvariatie is opgenomen. Ook de seizoensvariatie is via aparte, kleinere, tekeningen weergegeven. Zowel op de platen bij de soortenbespreking, in de soortenlijst, in de determinatiesleutels en in de index werden dezelfde soortnummers gebruikt. Het gebruik had misschien nog makkelijker geweest als er op de platen en in de index niet alleen een soortnummer maar tevens de pagina van de soortbespreking was meegedeeld. Sommige soorten evenhoevi-

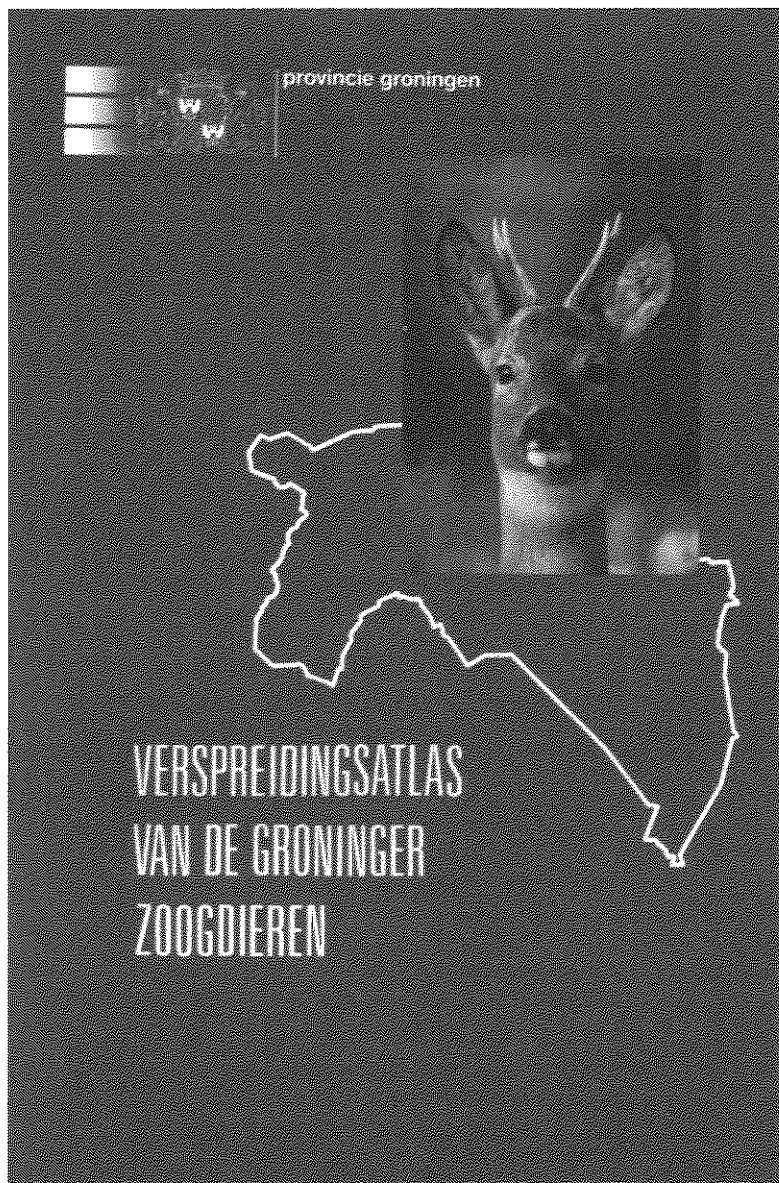
gen, de zeehonden en de walvisachtigen werden niet op een kleurplaat maar op een zwart-witplaat weergegeven. Dit is geen bezwaar daar de kleur bij zeezoogdieren toch moeilijk waar te nemen is en de betrokken evenhoevigen gemakkelijk te onderscheiden zijn.

Daarnaast zijn er nog 34 verspreidingskaartjes weergegeven. Die kaartjes geven telkens het hele werkingsgebied van het boek, met daarop het voorkomen aangegeven met een arcering. Kleine verspreidingsentiteiten zoals eilanden worden voor de duidelijkheid extra benadrukt met een pijl. Soms zijn twee nauw verwante soorten op één kaartje geplaatst. Er is dan gebruik gemaakt van een verschillende arcering die in de legende uitgelegd wordt. Nochtans ontbreekt er een legende bij de éénsoortkaartjes. Sommige kaartjes bevatten zowel een dichte als een dunne arcering. Het is voor de lezer dan niet duidelijk of in gebieden met een dunne arcering de soort zeldzamer voorkomt dan wel dat het niet geweten is of de soort er voorkomt. Het was beter geweest als op het kaartje vooraan het boek, waar het werkingsgebied wordt toegelicht, alle gebruikte symbolen waren toegelicht aan de hand van een fictief voorbeeld, zoals in vogelgidsen gebruikelijk is.

Het hoofdstuk waarnemings- en onderzoeksmethoden is een actualisatie van wat reeds in 'Zoogdieren in de Benelux' stond. Er zijn wel nieuwe, goed bruikbare afbeeldingen van prenten en uitwerpselen opgenomen, die zo mogelijk op ware grootte werden afgebeeld. Daarnaast is er een duidelijke tabel om de geschikte waarnemingsmethoden per soort(groep) te bepalen. Het opzetten van onderzoek naar muizen met behulp van vallen en het gebruik van batdetectors voor het herkennen en lokaliseren van vleermuizen wordt hier eveneens uit de doeken gedaan.

Een tabel voor het determineren op basis van schedelkenmerken waarin bruikbare tekeningen van zowel volledige schedels als details zijn opgenomen. Voor leken is die tabel misschien tamelijk moeilijk te gebruiken omdat, ondanks de duidelijke verklaring vooraf, het overmatig gebruik van afkortingen van schedelmaten de leesbaarheid niet ten goede komt. Bovendien zijn veel afbeeldingen wel erg klein afgedrukt. Voor meer ervaren braakbalpluizers vormt deze zaken echter geen onoverkomelijk probleem. Op een foutje mag ik nog wel wijzen: op bladzij 332 wordt men voor *Neomys* verwezen naar punt 4 van de tabel, moet zijn: 5; voor *Crocidura* naar punt 5, moet zijn: 6.

Het boek wordt vervolledigd met een summier hoofdstuk over bedreiging en bescherming van zoogdieren. Het is jammer dat de auteurs dit beperkten tot Nederland en België. Zelfs voor België is het overzicht van de juridische status onvolledig. Er is sprake van slechts één status voor elke soort. In België zijn zowel jacht als natuurbehoud een geregionaliseerde materie wat tot gevolg heeft dat de status van de soorten niet hetzelfde is in de drie gewesten. Men had beter de in 1991 bij het VZO verschenen mededeling 'Zoogdierbescherming na 1992' kunnen nalezen. Gezien de recente ervaringen met dit onderwerp zijn ook de twee pagina's over (her)introductie aan de magere kant. Het literatuuroverzicht is dan weer zeer volledig en handig opgedeeld in verschillende onderwerpen en ordines. Bij de adressenlijst valt ook weer het ontbreken van een aantal Belgische verenigingen op. Een index met de Nederlandse en wetenschappelijke soortnamen en een index met Engelse, Franse en Duitse soortnamen sluit het geheel af.

in deze provincie, met inbegrip van de zeezoogdieren en de nieuwkomers in ons land. De soortbeschrijvingen zijn uitvoerig - ingegaan wordt op ecologie, verspreiding en populatie-ontwikkelingen. Van elke soort is achterin de atlas een verspreidingskaartje opgenomen. Wat dat betreft is de atlas een gedegen basisdocument voor beleid, beheer en onderzoek.

Voegt deze atlas nu veel informatie toe aan de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren? Dat is wel degelijk het geval. De atlas maakt gebruik van gegevens uit archieven van diverse organisaties, van gegevens van de Provincie Groningen, muskusrattenbestrijders en kantonniers, en van waarnemingen van onder andere preparateurs, wildbeheereenheden, vrijwilligers en terreinbeheerders. Dat deze werkwijze succesvol was blijkt onder andere uit de nieuwe gegevens over vos, steenmarter, wild zwijn, eekhoorn, dwergmuis en zwarte rat. Een belangrijke publicatie dus voor ieder die geïnteresseerd is in de Groninger zoogdierfauna.

Piet van der Reest

Molen, H. van der, 1994. Verspreidingsatlas van de Groninger zoogdieren. Provincie Groningen.

Het boek is ondanks de vermelde onvolkomenheden toch een waardevolle en mooie uitgave. Het handige formaat laat het gebruik ervan in het veld toe, alhoewel de uitgave er misschien te mooi voor is. Zoals één van de sprekers bij de voorstelling van 'Zoogdieren van West-Europa' al zei, zou ieder van ons er eigenlijk twee moeten hebben: één om te gebruiken in het veld en één voor thuis op de salontafel. Al met al een aanrader en voor de prijs hoef je het niet te laten.

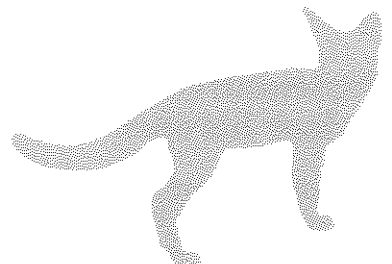
Johan Vandewalle

R. Lange, P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994.

Zoogdieren van West-Europa. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming i.s.m. Vereniging Natuurmonumenten, Utrecht. 400pp. & 16 kleurplaten. Prijs: f. 44,95 of BF 899,- voor leden, f. 49,95 of BF 999,- voor anderen.

Zoogdieratlas Groningen

Onlangs verscheen de fraaie, met kleurenfoto's uitgevoerde atlas van de zoogdieren in Groningen. Deze atlas geeft een gedetailleerd overzicht van alle waargenomen zoogdieren

Albino bosspitsmuis in de Lindevallei

Tijdens het VZZ-onderzoek naar kleine zoogdieren in de natte natuurgebieden in Friesland werd op 14 september 1994 in de Lindevallei een albino bosspitsmuis *Sorex cf. araneus* dood in een val aangetroffen. Het betrof een volledig albinistisch, vermoedelijk subadult exemplaar met een witte vacht en rode ogen. De tandpunten waren rood. Het gemeten gewicht bedroeg 6.2 gram en de kopromplengte 64 mm. Het dier is opgenomen in de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum in Leiden.

De vangst werd gedaan in een vochtige rietruigte-vegetatie van een verlande arm van de Linde. In dezelfde raai van 20 vallen werden nog 10 vangsten gedaan van bosspitsmuisen, die alle de uiterlijke kenmerken hadden van de gewone bosspitsmuis. Daarnaast werden onder andere ook enkele waterspitsmuizen *Neomys fodiens* gevangen.

De vier eerder geregistreerde vondsten in Nederland werden ook in ruige, vochtige vegetaties gedaan. De structuur van dergelijke vegetaties biedt mogelijk een extra bescherming tegen predatie (Wardenaar & Aarts, 1994).

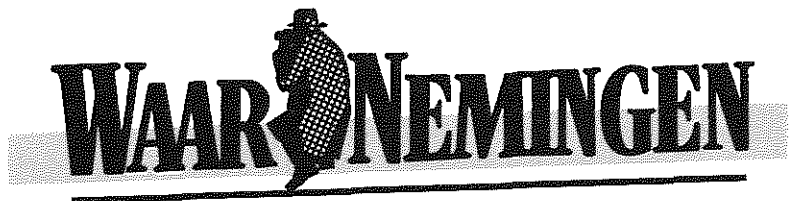
Vincent Martens, Natuur- & Vogelwacht Dordrecht, Noordereisweg 4a, 3329 KH Dordrecht.

Literatuur:

Wardenaar, K. & N. Aarts, 1994. Albino Bosspitsmuis in duingebied Berkheide. Zoogdier 5(1):24-26.

Dassenburcht na dertig jaar heropend!

Omtrent 1965 wordt een dassenburcht in een holle weg in Klein-Spouwen (nu een deelgemeente van Bilzen) om een

niet gekende reden verlaten. Omwonenden vertellen dat de das is 'opgeruimd'. De landweg is omgeven door een fraai kleinschalig landschap in de overgang van Vochtig- naar Droog-Haspengouw.

Kilometers meidoornhagen en honderden hoogstammige fruitbomen worden afgewisseld met relatief kleinschalige akkers. Het reliëf is glooiend en wordt her en der geaccentueerd door taluds met veel struikopslag.

In de volgende twee decennia neemt het dassenbestand in de streek verder af. Het is de periode van schaalvergroting in de landbouw en rooipremies voor hoogstammige fruitbomen. De dichtstbijzijnde dassenpopulaties bevinden zich dan naar het oosten in de Voerstreek (± 20 km) en naar het westen in de kasteelruïne van Kolmont (± 15 km). Natuurbeschermers in Droog-Haspengouw hebben een herkolonisatie van deze streek door de das al opgegeven. Aan het eind van de jaren tachtig zijn er echter opnieuw sporadische meldingen van dassen. Zo worden in Val-Meer (Riemst) twee jonge dassen ziek en uitgeput aangetroffen in het open akkerland van Droog-Haspengouw. Bij de lokale bevolking is niets bekend over een naburige dassenburcht.

In de jaren daarna wordt steeds duidelijker dat de dassenpopulatie in de Jekervallei zich uitbreidt. In '93 wordt nieuwe activiteit gesignaleerd in Klein-Spouwen op precies dezelfde plaats als dertig jaar geleden. De twee openingen die de vestiging vorig jaar kende zijn nu uitgegroeid tot een heuse burcht met vijf openingen met bijhorende puinho-

pen. Met de heropening van deze vestiging groeit de hoop dat de das ook het brongebied van de Demer terug zal bevolken. Zijn aanwezigheid kan een belangrijk argument zijn om in de lopende ruilverkavelingsprojecten in Vochtig-Haspengouw ruime aandacht te besteden aan natuur en landschap.

Lambert Schoenmaekers

De noordse woelmuis in het Utrechtse vechtplassengebied

In het najaar van 1993 heb ik muizen gevangen in het zuidelijk deel van het Vechtplassengebied, met behulp van 40 life traps. In de Oostelijke Binnenpolder van Tienhoven bleken twaalf muizensoorten voor te komen, waaronder tweekleurige bosspitsmuis, waterspitsmuis, dwergspitsmuis, dwergmuis en noordse woelmuis. Noordse woelmuizen werden op twee geïsoleerde plekken in de polder gevangen. In beide gevallen betrof het een zeer vochtig rietland met een groot aantal plantesoorten, zoals wederik, wateraardbei, kattestaart, moerasvaren en waterzuring. In deze rietlandjes (500 en 750m^2) werd de noordse woelmuis in groot aantal gevangen. Gemiddeld zaten er vijf exemplaren in tien vallen, per controle. In de rietlandjes kon het waterpeil in zeer korte tijd aanzienlijk stijgen (5 cm in 24 uur). Aardmuizen werden binnen 1 km afstand gevangen in de Binnenpolder, in vergelijkbare rietlandjes en in drogere biotopen. Of de aardmuis zich uit-

breidt ten koste van de noordse woelmuis is niet duidelijk. De noordse woelmuis is in Utrecht bekend van de Botshol en de Loosdrechtse plassen (Broekhuizen et al., 1992). In november 1994 werden door mij in de Botshol echter alleen aardmuizen gevangen. In het zuidelijk deel van het Vechtplassengebied is de soort nog niet eerder vastgesteld. In de Tienhovense plassen en de Westbroekse zodden, waar geschikte rietlanden en trilvenen veelvuldig voorkomen, ving ik echter alleen aardmuizen. In het zuidelijk deel van de Loosdrechtse plassen kon ik wel weer noordse woelmuizen vangen, op één nieuwe plek. Het menu van twee bosuilen bestond hier voor 35 procent

uit noordse woelmuizen. Omdat niet met valrasters gewerkt werd en individuen niet gemerkt werden, zijn aantalschattingen niet mogelijk. Gezien de geringe oppervlakte van de terreinen waar noordse woelmuizen aangetroffen werden, lijkt het gerechtvaardigd de soort zeldzaam te noemen in het zuidelijk Vechtplassengebied. Of de noordse woelmuis voorkomt in de Bethune polder, Molenpolder of Gagelpolder is niet bekend. Van den Hoek (1975) maakt melding van het voorkomen van noordse woelmuizen in de Gagelpolder. Jonge & Dienske (1979) vingen hier echter alleen aardmuizen.
Martijn Boonman, H. de Vrieslaan 47, 3571 GG Utrecht

Strookje nat rietland in de Oostelijke Binnenpolder van Tienhoven, waar de noordse woelmuis blijkt voor te komen. Foto *Martijn Boonman*

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen (red), 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.

Hoek, D. van den. 1975. Oecologisch onderzoek van het Noorderpark. Instituut voor Systematische Plantkunde, RU Utrecht.

Jonge, G. de & H. Dienske. 1979. Habitat and interspecific displacement of small mammals in the Netherlands. *Neth.J.Zool.* 29:179-216.

Das eet vos

Tijdens een bezoek aan een dassenburcht ergens op de Veluwe, in februari 1994, vond ik de staart en enkele botten van een volwassen vos op een bewoonde dassenburcht. Jonge vosjes worden misschien wel af en toe door dassen buitgemaakt, maar een volwassen vos? De jachtopziener vertelde me wat er was gebeurd. Een collega van hem had aan het eind van een middag in januari vanaf een hoogzit een vos geschoten. Een in de directe omgeving aanwezige das kwam langzamerhand dichterbij, vond de dode vos en begon ervan te eten. Toen de jachtopziener een uur of drie later van de hoogzit afkwam, was de vos niet meer te vinden. Nazoeken met de hond leidde naar een honderd meter verderop gelegen dassenburcht. Het gedrag van de hond maakte duidelijk dat de vos de burcht in was gesleept.

Dit alles doet denken aan het begin van het hoofdstuk over het voedsel van de das, in Hans Kruuks boek 'The social badger': "Als er olifanten in Europa zouden leven, zouden ze vroeg of laat opduiken in het voedsel van de das. De lijst van voedselsoorten, gevonden in dassenkeutels, is zo goed als eindeloos." De vos staat er nu dus ook op.

Hans Vink

Oververhitte vleermuizen?

Op 13 juli 1994 werden door mijn vrouw rond het middaguur ongeveer 12 vleermuizen gevonden op een vreemde plaats. Ze zaten achter de deur van een trap op de begane grond van een huis in Frederiksoord (Drenthe), en wel achter het onderste deel van de deur, tussen het onder-

ste stootbord van de trap en de deur (zie schets).

Het gaat om een vrijstaand woonhuis met op de eerste verdieping enkele zelden gebruikte slaapkamers. Ook de zolder op de volgende verdieping wordt nauwelijks gebruikt. De kap heeft houten dakbeschot en is gedekt met pannen. Vanaf de begane grond gaat de genoemde trap (hout, ongeveer 80 c. breed) onder een helling van 60° naar boven.

Later vonden we op een slaapkamer een verdroogde vleermuis, die verstrikt was geraakt in de stekels van een cactus; vanaf een foto werd hij door Erik Menkveld gedetermineerd als dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus*.

De vraag is waarom de vleermuizen zich op deze merkwaardige plaats teruggetrokken hadden? Mogelijk was het onder de kap te warm en hebben de vleermuizen de koelste plaats gezocht: de vloer van de begane grond. Onder de kap kon de temperatuur tijdens deze warme zomer stijgen tot 25 à 30 °C.

Ik ben benieuwd of er afgelopen zomer meer van zulke

merkwaardige vleermuiswaarnemingen zijn gedaan. U kunt mij bereiken op onderstaand adres.

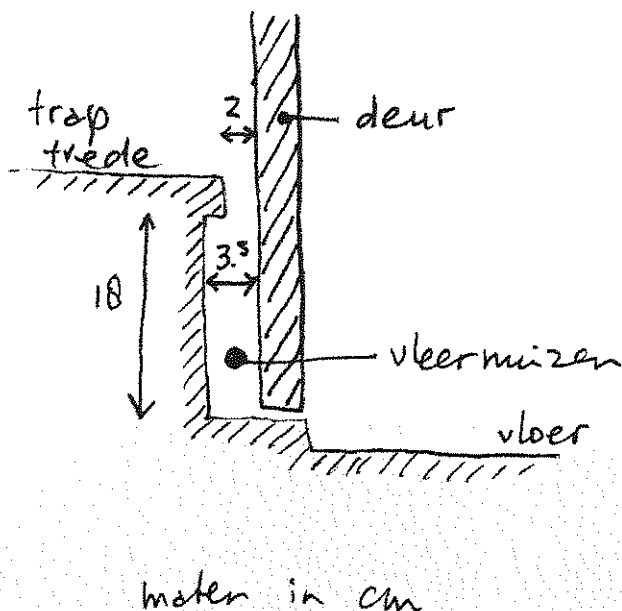
Machiel de Vos, van Waldeck Pyrmontlaan 2, 3832 GC Leusden.

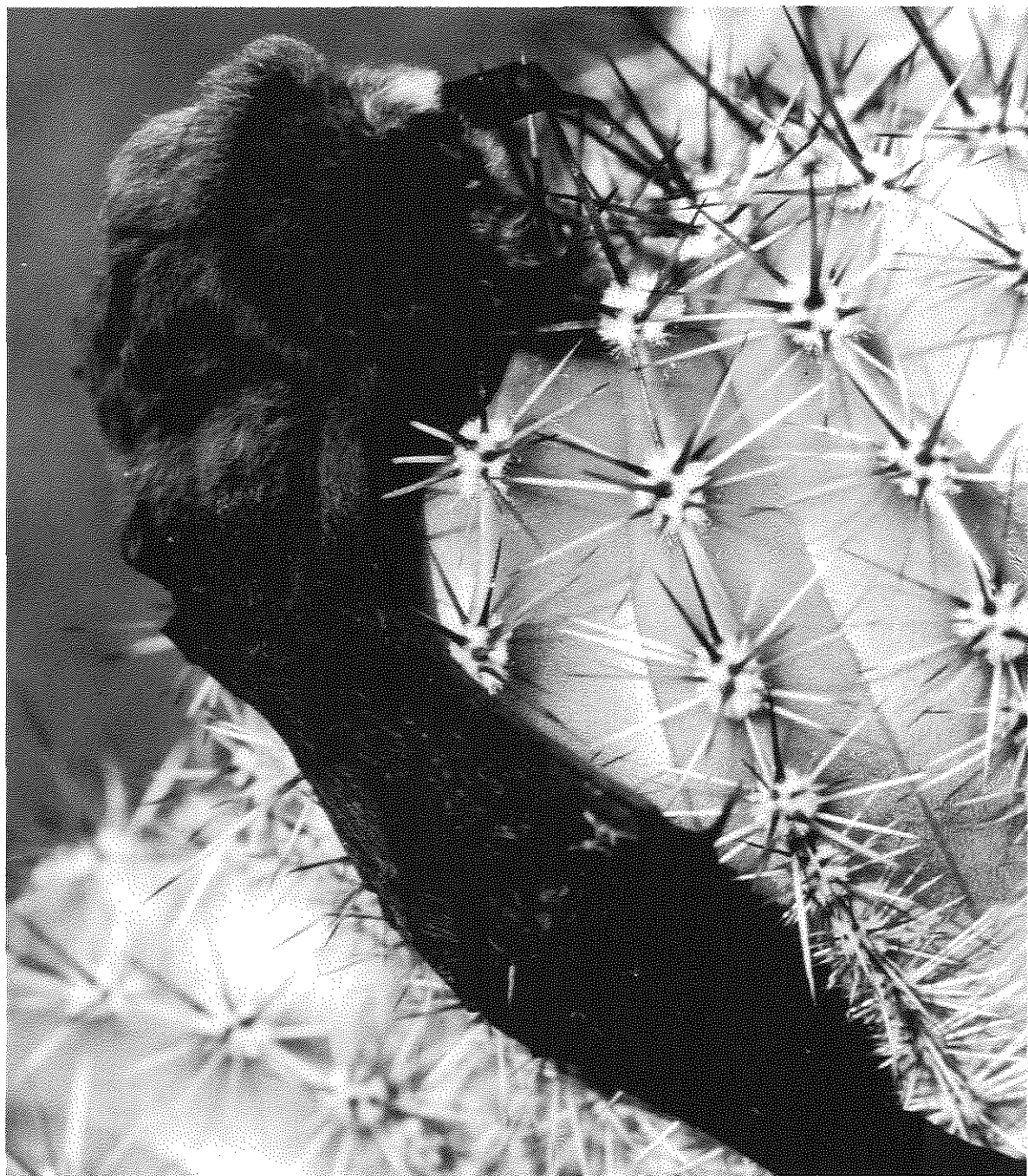
Vos doet mee met muizenonderzoek

'Hmmmmmmmmmmmmmmmmuis'.
Tekening Floor van der Vliet

In het afgelopen voorjaar heb ik onderzoek gedaan naar muizen in verschillende biotopen langs geuloevers in een infil-

tratiegebied in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD), ten zuiden van Zandvoort.

Al vrij snel na het begin van het onderzoek kwam regelmatig een vos kijken als ik omstreeks zeven uur 's avonds de muizenvallen op scherp ging zetten. Spoedig had deze nieuwsgierige rekel (het was een mannetje) door wat ik aan het doen was en volgde hij mij als ik 's nachts de vallen controleerde. Als een muis uit een val in een plastic zak werd

geschud en in de zak begon rond te lopen, reageerde de vos door te gaan zitten en aandachtig te luisteren. Steeds kwam Rein in actie als ik een gevangen muis had gesext, gewogen en gemerkt, en hem vervolgens de vrijheid teruggaf. Liet ik een muis los en bleef ik op dezelfde plek staan, dan gebeurde er niets; de muis zocht een veilig heenkomen. Liep ik echter door, nadat ik de muis had losgelaten, dan had Rein de muis vaak al te pakken voordat ik er erg in

Dwergvleermuis gevangen door de stekels van een cactus. Foto Machiel de Vos

had. Dit kwam mijn onderzoek niet erg ten goede, maar tegelijkertijd leerde ik de vos waarderen als een intelligent dier, dat al snel leert hoe het zo gemakkelijk mogelijk aan voedsel kan komen.

Dave Zappey, Jan van Kanhof 3, 2202 VL Noordwijk.

ZOOGDIER EN MENS VOOR DE LENS

Het uitzetten van bevers in ons land is in elk geval goed voor de film- en foto-industrie...

Foto Jacques van der Neut

Algemene ledenvergadering VZZ

Op zaterdag 8 april vindt de jaarlijkse algemene ledenvergadering van de VZZ plaats. Houdt deze datum dus vrij. Hamsters en marters krijgen 's-middags aandacht. Plaats: Café Zeezicht, Utrecht.

Jaarboek 1994

Net als vorig jaar wil de VZZ aan het eind van 1994 weer een Jaarboek uitgeven, waarin het jaarverslag en de plannen voor 1995 komen te staan. Bovendien zal weer een ledenlijst met adressen opgenomen worden. Het Jaarboek wordt naar alle leden gezonden voorafgaand aan de Algemene Ledenvergadering. Het Jaarboek wordt bovendien gebruikt als een soort 'brochure' om aan derden te laten zien wat de VZZ zoal doet.

Het bestuur van de VZZ kan zich voorstellen dat er leden zijn die het niet prettig vinden als hun naam en adres zomaar verspreid worden. Bij het opstellen van de ledenlijst voor het Jaarboek 1994 houdt het bestuur hiermee rekening. Leden die hun naam *liever niet* in het Jaarboek opgenomen willen hebben kunnen hierover contact opnemen met het secretariaat van de VZZ.

Veldwerkgroep

Dit jaar organiseert de Veldwerkgroep van de VZZ onder andere een 'Balgendag', in de Schothorst in Amersfoort, op zaterdag 11 maart. Hier kun je leren hoe je kleine zoogdieren moet meten, hoe je hun schedels moet schoonmaken, en hoe je van een dode muis een mooie balg kan maken, kortom, hoe je moet prepareren. Voor details: zie agenda.

Haar zomerkamp zal de

VERENIGINGS NIEUWS

Muizenonderzoek Friesland

In het kader van het VZZ-onderzoek naar de kleine zoogdieren van de moerasgebieden in Friesland werden in augustus en september 1994 acht natte natuurgebieden in Friesland 'bewerkt' met inloopvallen. Een negende gebied is onderzocht tijdens een weekend van de Veldwerkgroep van de VZZ. Binnen deze negen gebieden zijn in totaal 58 vanglokaties bemonsterd. Het belangrijkste doel hiervan was het in kaart brengen van de verspreiding en habitatkeuze van de noordse

geval nog minstens één populatie noren te herbergen.

Op twee vanglokaties kon de aanwezigheid van noordse woelmuizen worden aangetoond nadat in de directe omgeving braakballen met schedelresten van de soort waren gevonden. Deze braakballen waren met vele andere partijen naar de VZZ opgestuurd na diverse oproepen in de media.

De dwergmuis en de waterspitsmuis blijken in de natte gebieden in Friesland een ruime verspreiding te hebben: de dwergmuis werd in acht van de

woelmuis, de waterspitsmuis en de dwergmuis.

De noordse woelmuis werd aangetroffen in vier van de negen gebieden en op tien van de 58 vanglokaties. De kern van het verspreidingsgebied lijkt net als vóór 1970 nog steeds te liggen in het Friese merengebied. Naast het Sneekmeer, de Witte Breken en het Heegermeer blijken ook de Oude Venen in ieder

negen gebieden aangetroffen en de waterspitsmuis in alle negen.

Het eindrapport zal tegelijk met het rapport over het friese braakbalonderzoek op 25 februari 1995 worden gepresenteerd tijdens een lezingendag in Friesland (zie elders).

Vincent Martens, Natuur- & Vogelwacht Dordrecht, Noorderelsweg 4a, 3329 KH Dordrecht, tel. 078-213921 (NL).

Veldwerkgroep houden in het zuidoosten van Polen, dichtbij Zakopane, op de rand van het steppegebied. Er wordt samen-

gewerkt met plaatselijke zoogdierkenners. Aanmelden bij Joost Verbeek, Gemaal 9, 1613 AM Grootebroek.

Zoogdierenwerkgroep JNM

In Vlaanderen bestaat een 'zoogdierminnend jong volkje', dat zich actief met zoogdieren bezighoudt. Op deze pagina stellen we ons aan u voor.

De Zoogdierenwerkgroep (ZWG) is een werkgroep binnen de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM). De JNM, een vereniging voor jongeren tussen 8 en 25 jaar, houdt zich bezig met alles wat bloeit en groeit. Over heel Vlaanderen verspreid zijn er een 45-tal afdelingen met in totaal 2500 leden. Over de afdelingen heen zijn er werkgroepen die zich op een specifiek aspect van de natuur richten, één hiervan zijn wij. Broederlijk leven nog naast ons: de Vogelwerkgroep, de Kustwerkgroep, de Vieze Beestjeswerkgroep, de Plantenwerkgroep en de Amfibieën- en Reptielenwerkgroep.

Wat doen wij ?

Ondanks het feit dat elke natuurliefhebber zoogdieren een warm hart toedraagt, is er erg weinig geweten over de actuele verspreiding van de zoogdieren in Vlaanderen. Wij, van de ZWG, proberen daar iets aan te doen. Het doel van onze werkgroep kan samengevat worden als de studie en bescherming van de in het wild levende inheemse zoogdieren en hun biotoop. Daarbij worden allerlei methoden toegepast, zoals het uitpluizen van braakballen en het vangen van kleine zoogdieren met life traps. Dat laatste vergt veel nachtwerk, maar daar staat een sfeertje tegenover! Vleermuizen worden opgezocht met een batdetector (ultrafoon). Uitwerpselen, schedels, prenten, hollen, eetresten en haren verraden het voorkomen van zoogdieren. Sporen zoeken is één van de moeilijkste, maar ook boeiendste methode.

Ijskelders, zolders, forten en onderaardse mergelgroeven worden afgezocht op overwin-

terende vleermuizen, vaak in samenwerking met de Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten. Het zoogdierwerk houdt niet op met het verzamelen van gegevens, er kan ook aan bescherming gedaan worden. Zo worden in geschikte gebouwen overwinteringsplaatsen voor vleermuizen ingericht.

Wat zijn onze activiteiten ?

- Jaarlijks minstens één zoogdierkamp tijdens de zomervakantie.

- Doorheen het jaar enkele ZWG-weekendjes, waarin meestal een reservaat wordt geïnventariseerd of gezocht wordt naar een speciale soort (hamster!).

- Elke drie maanden komt het tijdschrift ELIOMYS uit met artikels over zoogdieren, verslagen over kampen, weekendjes en speciale onderzoekjes, kranteknipsels over zoogdieren en aankondigingen van activiteiten. Een echt jeugdbondsblad met sfeerverslagen en artikels door en voor (heel) jonge mensen.

- Jaarlijks eind september een "Nacht van het Zoogdier"; in elke JNM-afdeling wordt dan naar zoogdieren gekeken.

- We lenen life-traps uit als je eens een onderzoekje met vallen wilt doen.

- We maken sfeer en ambiance: ze zijn er op elke ZWG-activiteit, van bestuursvergadering tot kamp. Ze maken van de ZWG een hechte vriendenkring, waar ook jij (als je tussen 12 en 25 bent) welkom bent.

En vergeet ons unieke unieke ZWG-T-shirt niet, waaraan je elke actieve ZWG'er kunt herkennen. Ook handig op excursies, want op de rugzijde vind je afbeeldingen van zoogdieruitwerpselen...

Wat zijn onze projecten ?

Hamsterproject

Onze eigen wilde hamster

bevindt zich momenteel zowel letterlijk als figuurlijk in het verdomhoekje. Bijna niemand kent hem nog. Zijn verspreidingsareaal is sterk ingekrompen. In losse samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap van Limburg wordt het opnieuw in kaart gebracht.

Watervleermuisproject

Een tweede project draait rond de watervleermuis. Talrijk in de winter in forten, bunkers en andere overwinteringsplaatsen, maar waar zit hij 's zomers?

Atlasproject

Vanaf volgend jaar start een grootscheepse zoogdiereninventarisatie, om tot een zoogdieratlas van Vlaanderen te komen. Hierover kun je in een volgende Zoogdier meer lezen.

Hoe werk je mee ?

Het zou heel tof zijn, moest iedereen z'n oude en nieuwe (vanaf '86) waarnemingen opsturen, in het bijzonder van hamster en watervleermuis. Vraag bij ons een veldboekje aan, met basisformulieren voor gewone en braakbalpluis-waarnemingen.

Lid worden van de ZWG? Stort 200 Bf (150 Bf voor JNM-ers) op reknr. 235-0250973-46 t.a.v. ZWG-JNM, Opstraat 71, 3960 Bree. Je krijgt dan automatisch het ledenblad 'Eliomys' toegestuurd.

Lid worden van JNM? Stort 450fr (of 200fr als je broer of zus al JNM-lid is) op reknr 001-2280592-04 van JNM, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent.

Nadere informatie: J.N.M. Bondssecretariaat, ZoogdierenWerkGroep, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent, (09) 223 47 81, fax 223 28 05. (B)

Themadag: 'Zoogdieren van Friesland'

Als (voorlopige) afsluiting van een jaar VZZ-onderzoek in Friesland, wordt op zaterdag 25 februari een lezingendag georganiseerd, waarop de kleine zoogdieren van moerasgebieden centraal staan. Komt de (Natte) Ecologische Hoofdstructuur van de grond? Hoe staat het met de zeldzame noordse woelmuis in Friesland, eens een bolwerk van deze rode-lijst-soort? En handhaaft de waterspitsmuis zich, die zo afhankelijk is van schoon water met een goed ontwikkelde insectenfauna? Op deze dag komt duidelijkheid. Ook wordt aandacht besteed aan de muskusrat, altijd goed voor een stevige discussie. Tenslotte komen de das en de twee soorten marters aan bod: wat is *hun* toekomst in Friesland?

Datum: 25 februari 1995

Plaats: Restaurant 'Onder de Luifel', Stationsweg 6, Leeuwarden

De toegang is gratis voor VZZ-leden (en genodigden). Niet-leden betalen f 10,-. Men dient zelf voor de lunch te zorgen.

PROGRAMMA:

10:00 ontvangst met koffie

10:30 Waarom deze lezingendag? - Jaap Mulder (VZZ)

10:40 Natuurlijke verbindin-

gen voor zoogdieren: beleid en uitvoering - Khoji Wesselius (Provincie Friesland)

11:15 Waar leven de verschillende kleine zoogdieren in Friesland? - Paul Dirks of Jaap Mulder (VZZ)

11:45 Noordse woelmuis, waterspitsmuis en dwergmuis, kensoorten van de natte natuurgebieden - Vincent Martens (VZZ)

12:15 Aanbieding van de onderzoeksrapporten, en uitreiking van prijzen

12:30 lunchpauze

13:30 De noordse woelmuis in Friesland en overig Nederland, vroeger en nu - Piet Bergers (Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek)

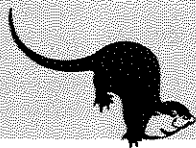
14:00 De das in Friesland: beleid en herintroductie - Hans de Waard (Min. LNV, Directie NBLF, Friesland)

14:30 theepauze

15:00 Muskusrat uit Friesland? - Douwe de Vries (Waterschap Friesland)

15:30 Boomarter en steenarter in Friesland, vroeger, nu en in de toekomst - Sim Broekhuizen (Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek)

16:00 sluiting.

Literatuurlijst

De VZZ beschikt over een computerbestand waarin de literatuurlijsten zijn opgenomen die regelmatig in Lutra worden gepubliceerd. Het gaat om alle tussen 1973 en 1990

verschenen publikaties over nederlandse zoogdieren, zowel artikelen in vaktijdschriften als zogenaamde 'grijze' literatuur. Er is een Dbase- en een Cardbox-versie. Het is verkrijgbaar op floppy voor f 15 (bij toezending) of f 10 (bij afhalen).

Giften, erfstellingen en legaten

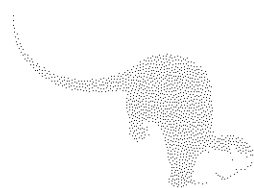
De VZZ is een instelling die zich inzet voor het algemeen belang. Dit heeft positieve gevolgen voor het krijgen van giften, erfstellingen en legaten.

Onder bepaalde omstandigheden zijn giften in Nederland (niet in België) aftrekbaar van de belasting. Voor de VZZ zijn giften tot f 7272 (BF 145.000) vrij van schenkingsrecht; daarboven wordt 11% belasting geheven. Giften kunnen worden overgemaakt op rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postchecks (België).

Het is ook mogelijk om de VZZ te steunen door middel van nalatenschappen en legaten. Voor nadere informatie hierover kunt u terecht bij uw notaris.

Life traps

Via de Veldwerkgroep van de VZZ zijn muizen vallen van het type Longworth te huur. De verhuurprijs bedraagt 10 cent per val per nacht. Voor meer informatie kunt u terecht bij Floor van der Vliet, tel: 020-6828216 (NL).

De VZZ-winkel

Regelmatig verschijnen er rapporten en boekjes over zoogdieren die door de VZZ zijn uitgegeven of waaraan leden van de VZZ hun medewerking hebben verleend. Deze publikaties zijn bij het secretariaat van de VZZ te bestellen of kunnen gekocht worden tijdens manifestaties waarbij de VZZ met een stand aanwezig is. Ook oude nummers van Zoogdier en Lutra zijn nog beschikbaar. Een uitgebreide publikatielijst met onder ande-

re de inventarisatierapporten van de Veldwerkgroep is te verkrijgen bij het secretariaat van de VZZ.

Enkele prijzen

Atlas van de Nederlandse zoogdieren, S. Broekhuizen et al. (red.), 3e druk, 1992, 336 pp. Prijs f 45,- (f 37,50) of BF 900 (BF 750).

Zoogdieren van West-Europa, R. Lange et al. (red.), 1994, 400 pp. Prijs f 52,50 (f 44,95) of BF 1050 (BF 899) voor leden, f 57,50 (f 49,95) of BF 1150 (BF 999) voor niet-leden.

Basisrapport Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren, H. Hollander & P. v.d. Reest, 1994, 96 pp. Prijs f 5,- (f 10,-) of BF 100 (BF 200).

Zoogdieren langs de waterkant, symposiumverslag, D. Wansink & W. Lanting (red.), 1994, 72 pp. Prijs f 15,- (f 20,-) of BF 300 (BF 400).

De noordse woelmuis in Waterland en de Zaanstreek, F. v.d. Vliet, 1993, 30 pp. Prijs f 10,- (f 7,-) of BF 200 (BF 140). *Kleine marters in de polder*, N. Jonker & J.L. Mulder, 1994, 25 pp. Prijs f 7,50 (f 5,-) of BF 150 (BF 100) voor leden, f 10,- (f 7,50) of BF 200 (BF 150) voor niet-leden.

Vossen, J.L. Mulder, 1993, 22 pp. Prijs f 5,- (f 3,-) of BF 100 (BF 60).

De das, bibliografie van literatuur t/m 1993, J. Vink, 1993, 62 pp. Prijs f 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200).

Marterpassen II, Nieuwsbrief 1993 van de Werkgroep Boommarter Nederland, 1994, 74 pp. Prijs f 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200).

Oude nummers Zoogdier f 5,- (f 2,50) of BF 100 (BF 50)

Oude nummers Lutra f 7,50 (f 5,-) of BF 150 (BF 100).

T-shirt met opschrift VZZ, kleuren rood, groen en wit; maat XL. Prijs f 20,- (f 25,-) of BF 400 (BF 500).

De eerstgenoemde prijs geldt voor toezending per post. Het bedrag tussen haakjes is de prijs op stands en afgehaald op

het kantoor van de VZZ. Bestellen kan door overmaking van het eerste bedrag op rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postchecks (België), onder vermelding van de titel.

AGENDA

Tentoonstellingen

t/m 25 januari marterachtigen in Nederland

Organisatie: Stichting Wildbeheer Veluwe, in samenwerking met de Boommarterwerkgroep en de Werkgroep Marterachtigen van de VZZ.
Plaats: Bezoekerscentrum Het Aardhuis, Hoog Soeren.
Open: di-zo 10-17 uur.

t/m 28 januari Reeën in Nederland

Plaats: Natuurmuseum Enschede, M.H. Tromplaan 19, Enschede.
Open: di-za 10-17 uur, zo 13-17 uur

t/m 18 april Weerwolven en hondebokjes

De tentoonstelling behandelt de relatie hond-mens-wolf. Aan bod komen de verspreiding van de wolf vroeger en nu, sprookjes en mythen rond de wolf, de afstamming van de hond, honderassen etc.
Plaats: Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2, Leeuwarden.
Open: di-za 10-17 uur, zo 13-17 uur

t/m 23 april Dassen in het donker

Een tentoonstelling in samenwerking met Das & Boom. De dassenburcht staat letterlijk centraal. Op al uw zintuigen wordt een beroep gedaan.
Plaats: Natuurmuseum Nijmegen, Gerard Noodtstraat 21, Nijmegen
Open: ma-vr 10.30-17 uur, zo 13-17 uur

Evenementen

25 februari 1995

Zoogdieren in Friesland

Op deze dag worden onder andere de resultaten gepresenteerd van het onderzoek dat de VZZ heeft uitgevoerd naar het voorkomen van de noordse woelmuis, de dwergmuis en de waterspitsmuis in Friesland. Ook muskratten, dassen en boommarters komen aan de orde.

Organisatie: VZZ.

Plaats: Leeuwarden, restaurant 'Onder de Luifel', Stationsweg 6.
Aanvang: 10.30 uur

Toegang: leden VZZ gratis, f. 10,- voor niet-leden.

Zie elders in dit nummer.

25 februari Pluissavond

Muizenschedels worden gede-termineerd. De braakballen komen uit Utrecht, Noord-Holland en Noord-Brabant. Vrijwel alles mag verwacht worden, van noordse tot ondergrondse woelmuizen. De hoeveelheid pluismateriaal is onuitputtelijk.

Organisatie: Zoogdierenwerkgroep Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie
Plaats: H. de Vrieslaan 47, Utrecht (vlakbij station Utrecht-Oevervecht).

Tijd: 19.00 tot middernacht
Inlichtingen: Martijn Boonman, 030-716529 (NL).

11 maart 'Balgendag'

Tijdens deze dag kan men onder andere het meten van kleine zoogdieren, het schoonmaken van hun schedels en het prepareren tot balgen leren.
Organisatie: Veldwerkgroep VZZ.

Deelname: na storting van f 5 (BF 90) voor leden van VZZ en Jeugdbonden, en f 10 (BF 180) voor niet-leden, op postgiro 2050298 van VWG-VZZ te Grootebroek.

Plaats: De Schothorst, Schothorstlaan 21,

Amerstfoort

Tijd: 10-17 uur

Informatie: Floor van der Vliet, 020-6828216

8 april 1995 Algemene Ledenvergadering VZZ

Naast het huishoudelijke gedeelte wordt aandacht besteed aan hamsters en marters.

Plaats: Café Zeezicht, Utrecht.
Aanvang: 10.00 uur

ADRESSEN

Zoogdier, tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

- J.L. Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. 030-203158 (NL).
- D. Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Schorisse. 055-456610 (B).

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR)

- NCBR: Postbus 98, 2180 Ekeren 1, 03-6530655 of 03-7713827 (B).

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

- VZZ-Bureau en ledenadministratie: Emma-laan 41, 3581 HP Utrecht. 030-544642 (NL).
- VZZ-België: H. Leirs, Mortselstraat 25, 2650 Edegem. 03-4582088 (B).
- Veldwerkgroep Nederland: C.M.C. Joosten, Kromwijkplaats 156, 6843 GV Arnhem. 085-820971 (NL).
- Veldwerkgroep België (tevens materiaaldepot): J. Vandewalle, Sluizenstraat 2 bus 4, 2900 Schoten. 02-2454300/03-6583649 (B).
- Materiaaldepot veldwerkgroep: F. van der Vliet, Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam. 020-6828216 (NL).
- Werkgroep Zeezoogdieren (WZZ): M. Addink, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-143844 (NL).
- Werkgroep Marterachtigen: A.H. Swaan, Torresstraat 33 III, 1056 RR Amsterdam. 020-6832420/6642453 (NL).
- Werkgroep Boommarter Nederland VZZ: D.J.C. Klees, Zadelmakersstraat 58, 6921 JE Duiven. 08367-64335 (NL).
- Redactie Lutra: C. Smeenk, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-143844 (NL).

Vlaams Zoogdierkundig Overleg (VZO)

- J. Vandewalle, Sluizenstraat 2 bus 4, 2900 Schoten. 02-2454300/03-6583649 (B).

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN/svo)

- W. Bongers, Postbus 190, 6700 AD Wageningen. 08370-10324 (NL).

Zoogdierenwerkgroep Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM- ZWG)

- Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent. 09-2234781 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten

- Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar. 014-516201 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuur 2000

- Bervoetsstraat 33, 2018 Antwerpen. 03-2312604 (B).

Vlaamse Vereniging ter Bestudering van Zeezoogdieren (VVBZ)

- Rob Asselberg, Hoogheide 64, 2659 Puurs. 052-301541 (B).

Aanwijzingen voor auteurs

- Zorg dat een artikel interessant is voor de lezer. Maak er een pakkend inleidinkje bij, en denk ook aan een goede afsluiting. Vermijd vaktermen en vreemde woorden. Dus beter **sterfte** dan **mortaliteit**. Gebruik geen afkortingen. **Stuur er ruim illustratiemateriaal bij.**
- Waarnemingen en korte mededelingen zijn erg welkom. Lever er als het even kan ook een plaatje bij.
- Bijdragen aanleveren op **diskette** en zo mogelijk in WP 5.1 en anders als ASCII-bestand (DOS-bestand). Stuur een uitsluiting mee. **Maak de tekst niet op**, dus plaats geen codes in de tekst.
- Alleen hoofdletters gebruiken waar dit grammaticaal verplicht is, dus Nederlandse planten- en diernamen met een kleine letter beginnen. Gebruik de naamgeving zoals gehanteerd in de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Structureer de tekst met korte tussenkopjes. Geef alinea's aan met een enkele tab.
- Houd het aantal literatuurverwijzingen zo klein mogelijk. Literatuurlijst op alfabetische volgorde, elk item op een nieuwe regel. Niet opmaken, in laten springen of iets dergelijks.
- Het copyright van foto's, illustraties en artikelen blijft bij de betrokken fotograaf, tekenaar of auteur. Overname alleen na verkregen toestemming.
- De redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen bijdragen te redigeren en aan te passen aan het lezerspubliek van Zoogdier.

Telefoneren

- Van België naar Nederland: 00-31 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.
- Van Nederland naar België: 00-32 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.

Volgend nummer

Het volgende nummer van Zoogdier verschijnt in maart 1995. Kopij en mededelingen voor de agenda voor 15 februari 1995 naar de redactie sturen.

Vrouw &

Zoogdier

Denk niet dat wij, vrouwen, bij het zien van een muis altijd een sprongetje maken en een gillette slaan. Of dat het zien van vossen of nertsen bij ons alleen het beeld van een mooie bontjas oproept. Dergelijke stereotypen, daar heb ik mijn buik van vol. Dat geldt ook voor al die biologen die altijd minderwaardig over 'wijfjes' schrijven. Alsof wijfjes zieliger zijn dan mannetjes. De wijfjes brengen vol zelfopoffering de jongen groot, terwijl de mannetjes zich meer met geneugten als eten en paren bezighouden. Bovendien, de mannetjes hebben grotere leefgebieden en gaan ook wat vaker op stap. De jongen zijn voor de wijfjes en de wijfjes zijn voor de mannetjes. Dergelijke mannelijke onzin moet maar afgelopen zijn.

Het wordt tijd voor een herwaardering van de vrouwelijke zoogdieren. Kijk, waarom zijn zoogdieren zo'n typische groep? Is dat niet dankzij de vrouwen? Zijn baarmoeder en melkklieren niet typische kenmerken van vrouwen en van de orde der zoogdieren? Als vrouw voel je je daarom verwant met de zoogdieren. De mannen hadden op grond van hun kenmerken net zo goed bij de vogels of de reptielen ingedeeld kunnen worden. Het is dat ze bij ons horen.

Biologische verschillen kun je niet veranderen, maar je kunt ze wel anders opschrijven. Met 'anders' bedoel ik: opschrijven zonder bijklank. Anders opgeschreven, dat lees je in Zoogdier. Zoogdier, een blad dat leesbaar is en weet waarover het gaat.

RA

Zoogdier: ook voor mannen

Zoogdier is het meest informatieve mannen- en vrouwenblad in de Benelux en verschijnt vier keer per jaar. Je kunt je abonneren door de kaart in te vullen of door BF 450 over te maken op rekening 000-1486269-35 of f25 op postbank 203737 ten name van Penningmeester VZZ te Utrecht.